

**PRIMENA
STANDARDA UJEDINJENIH
NACIJA U POSTUPANJU
DOMAĆIH SUDOVA
U ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA:**

**Standardi Ujedinjenih nacija
u ostvarivanju prava osoba
sa invaliditetom**

PRIRUČNIK ZA SUDIJE

**PRIMENA
STANDARDA UJEDINJENIH NACIJA
U POSTUPANJU DOMAĆIH SUDOVA
U ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA:**

**Standardi Ujedinjenih nacija
u ostvarivanju prava
osoba sa invaliditetom**

PRIRUČNIK ZA SUDIJE

Beograd, 2019.

Izdavač
Pravosudna Akademija

Za izdavača
Nenad Vujić

Tiraž
500

Grafički dizajn i štampa
Dosije studio, Beograd

Priručnik „Primena standarda Ujedinjenih nacija u zaštiti ljudskih prava pred domaćim sudovima – prava deteta“ rezultat je projekta realizovanog u toku 2018. i 2019. godine u partnerstvu Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji i Pravosudne akademije, uz podršku Programa za redovnu tehničku saradnju Kancelarije Visoke komesarke za ljudska prava UN (OHCHR) u Ženevi. Mišljenja i stavovi izneti u ovom dokumentu ne odražavaju nužno stavove i politike Tima Ujedinjenih nacija u Srbiji.

SADRŽAJ

O PRIRUČNIKU	5
<hr/>	
I. DEO: ZNAČAJ IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA	7
<hr/>	
Uvodne napomene	7
1. Status međunarodnih normi u pravnom poretku Republike Srbije	8
2. Univerzalni sistem zaštite ljudskih prava	10
2.1. Pojedinačne predstavke	12
2.1.1. Komitet za ukidanje rasne diskriminacije	13
2.1.2. Komitet protiv torture	13
2.1.3. Komitet za ljudska prava	15
2.2. Opšti komentari	16
<hr/>	
II. DEO: KONCEPTI RAZVIJENI U OKVIRU DRUGOG MODULA – PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM	21
<hr/>	
1. Zabrana diskriminacije osoba sa invaliditetom	21
1.1. Relevantni UN izvori	21
1.1.1. Osnovni UN Izvori	21
1.1.2. Ostali UN izvori	22
1.2. Domašaj UN standarda	23
1.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	25
1.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	27
2. Pristupačnost	28
2.1. Propisi koji se odnose na pristupačnost	28
2.2. Šta je pristupačnost i zašto je važna osobama sa invaliditetom	29

2.3. Razlika između obezbeđivanja pristupačnosti i razumnog prilagođavanja	31
2.4. Dužnost obezbeđivanja pristupačnosti	33
2.5. Nepristupačnost kao poseban slučaj diskriminacije	35
3. Prinudna hospitalizacija	37
3.1. Protivpravno lišenje slobode i mučenje osoba sa invaliditetom	37
3.2. Prinudna hospitalizacija osoba sa invaliditetom	40
3.3. Postupak prinudnog zadržavanja i smeštanja osoba sa mentalnim invaliditetom u psihijatrijskoj ustanovi	41
3.3.1. Postupak u psihijatrijskoj ustanovi	42
3.3.2. Postupak pred sudom	42
3.3.3. Izazovi	44
3.4. Medicinski tretman bez pristanka	45
4. Pravo na poslovnu sposobnost	46
4.1. Relevantni UN izvori	46
4.2. Domašaj UN standarda	47
4.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	48
4.4. Posebne napomene	53
III. DEO: PRAKTIČNA PRIMENA IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U OBLASTI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA	55
<hr/>	
1. Uputstvo za korišćenje baze sudske prakse relevantne sa stanovišta zaštite ljudskih prava (e-JURIS) i sistema za unakrsno povezivanje	55
2. Pravilno navođenje izvora Ujedinjenih nacija u domaćim presudama	72

O PRIRUČNIKU

Priručnici „Primena standarda Ujedinjenih nacija u postupanju domaćih sudova u zaštiti ljudskih prava“ rezultat su projekta realizovanog u toku 2018. i 2019. godine u partnerstvu Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji i Pravosudne akademije, uz podršku Programa za redovnu tehničku saradnju Kancelarije Visoke komesarke za ljudska prava UN (OHCHR) u Ženevi.

Projekat je činilo nekoliko faza, koje uključuju odabir tematskih koncepata u četiri tematska modula (modul 1 – prava deteta; modul 2 – prava osoba sa invaliditetom; modul 3 – zabrana diskriminacije; modul 4 – ljudska prava u oblasti azila i migracija) koji su pripremljeni za unos u internet bazu na stranici Pravosudne akademije; njihovo povezivanje sa nacionalnim pravnim izvorima, tumačenjem i praksom komiteta Ujedinjenih nacija, kao i praksom Evropskog suda za ljudska prava; održavanje neposrednih obuka za sudije o primeni standarda iz četiri tematske oblasti u postupcima pred domaćim sudovima; te izrada četiri tematska priručnika, koji imaju za cilj da sudijama pruže pomoć u referisanju na standarde Ujedinjenih nacija koji su sadržani u obavezujućim izvorima, da ih bolje razumeju kroz autentično tumačenje komiteta UN, te da lako koriste online bazu na sajtu Pravosudne akademije, u predstavljene četiri tematske oblasti, ali i u drugim oblastima od značaja za njihovo postupanje u zaštiti ljudskih prava. Pored Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava i Kancelariju OHCHR u Ženevi, koji su pružili ekspertsku i tehničku podršku, doprinos su dale i kancelarije Visokog komesarijata za izbeglice UN i UNICEF-a u Republici Srbiji.

Ekspertski tim koji je izradio priručnike čine: prof. dr Ivana Krstić, prof. dr Nevena Petrušić, Kosana Beker, Milan M. Marković, Aleksandra Petrović, Sonja Tošković, Ines Cerović i doc. dr Jelena Arsić.

I. DEO

ZNAČAJ IZVORA

UJEDINJENIH NACIJA U

OBLASTI LJUDSKIH PRAVA

UVODNE NAPOMENE

Unošenje normi međunarodnog prava u unutrašnji pravni poredak zavisi od rešenja sadržanog u najvišem pravnom aktu zemlje, odnosno ustavu. Međunarodno pravo ne sadrži pravila o načinu na koji će država ispuniti svoje međunarodne obaveze prihvatanjem odgovarajućeg međunarodnog instrumenta, zbog čega se zakonodavac, sudovi i pojedinci svake zemlje suočavaju s brojnim kompleksnim konceptualnim i doktrinarnim pitanjima koja se tiču uloge i položaja međunarodnog prava u unutrašnjem pravnom sistemu.¹ Međutim, međunarodno pravo je jasno u pogledu obaveza koje država preuzima na međunarodnom planu, a koje ne zavise od unutrašnjih normi. Član 26. Bečke konvencije o ugovornom pravu jasno određuje da države treba dobronamerno da izvršavaju ugovore, dok član 27. predviđa da ugovornica ne može da se poziva na odredbe svog unutrašnjeg prava kako bi opravdala neizvršavanje ugovora.² Drugim rečima, država koja zbog unutrašnjih prepreka ne poštuje obaveze preuzete iz međunarodnog ugovora, smatraće se odgovornom na međunarodnom planu prema drugim državama ugovornicama.³ Zato svaka država teži ka tome

- 1 Videti više o ovome u J. L. Dunoff, S. R. Ratner, D. Wippman, *International Law – Norms, Actors, Process, A Problem Oriented Approach*, Apen Law & Business, 2009, str. 253.
- 2 Bečka konvencija o ugovornom pravu stupila je na snagu 1978. i do 1. decembra 2016. godine i ima ukupno 114 država ugovornica. Republika Srbija je pristupila konvenciji 12. marta 2001. godine. Tekst konvencije na engleskom jeziku dostupan je na http://treaties.un.org/doc/Treaties/1980/01/19800127%2000-52%20AM/Ch_XXIII_01p.pdf, 25. 8. 2015. godine.
- 3 Ovaj stav zauzeo je još Stalni međunarodni sud pravde, (videti *Polish Nationals in Danzig*, PCIJ, Series A/B, no. 44 (1931), p. 24; *Free Zones Case*, PCIJ, Series A/B, no. 46, p. 167), a podržao ga je i Haški tribunal (videti *Blaskic case*, ICTY, decision of 3 April 1996, par. 7).

da međunarodne norme adekvatno inkorporira u unutrašnje pravo i da ih primenjuje u dobroj veri, kako bi izbegla međunarodnu odgovornost.

1. STATUS MEĐUNARODNIH NORMI U PRAVNOM PORETKU REPUBLIKE SRBIJE

Ustav Republike Srbije⁴ u članu 16. stav 2. utvrđuje hijerarhiju pravnih akata i kaže da potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu s Ustavom. Član 194. Ustava takođe potvrđuje ovu hijerarhiju jer predviđa da zakoni i drugi opšti akti ne smeju biti u suprotnosti sa opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima. Dakle, Ustav Republike Srbije utvrđuje sledeću hijerarhiju pravnih akata:

1. Ustav
2. Dokumenti međunarodnog prava
3. Zakoni
4. Podzakonski akti.

Ustav za relevantne izvore međunarodnog prava priznaje opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđene međunarodne ugovore.⁵ Pod prvim izvorom podrazumeva se običajno pravno pravilo, koje je definisano u članu 38., st. 2. Statuta Međunarodnog suda pravde kao „dokaz opšte prakse koja je prihvaćena kao pravo“. U pitanju je nepisani izvor prava koji nastaje dugotrajnom, jednoobraznom praksom država i koji je praćen svešću o njegovoj obaveznosti.⁶ Pod drugim izvorom podrazumevaju se ratifikovani međunarodni ugovori, odnosno oni koje je Republika Srbija izričito prihvatila. Ukoliko je država potpisala, a nije ratifikovala međunarodnu konvenciju, ona još uvek nije deo unutrašnjeg pravnog poretka, kao što je

4 Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

5 Ustav u članu 167. stavu 1. tač. 1. predviđa da Ustavni sud odlučuje o saglasnosti zakona i drugih opštih akata sa Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, kao i o saglasnosti potvrđenih međunarodnih ugovora sa Ustavom (član 167, st. 1, tač. 2).

6 Da se radi o međunarodnom običajnom pravu potvrđuje i jedna odluka Ustavnog suda iz 2009. gde je sud naveo da se radi „o izvoru koji ili sadrži pravila ponašanja subjekata međunarodnog prava koja su nastala kao međunarodni običaj i odnose se na stalnu i jednoobraznu praksu država u odnosu na neke najopštije vrednosti ..., ili sadrže načela koja treba primenjivati ako nema detaljnijih pravila i na osnovu kojih treba postupati pri tumačenju drugih normi.“ Videti Rešenje ustavnog suda, IUŽ, br. 43/2009, od 9. jula 2009.

to slučaj sa Konvencijom UN o pravima svih radnika migranata i članova njihovih porodica.

Kada sudije presuđuju neko pitanje koje je iz domena ljudskih i manjinskih prava, pored konsultovanja relevantnih ustavnih odredbi i zakona, moraju voditi računa da norme iz oblasti ljudskih i manjinskih prava tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. Ova obaveza jasno proizlazi iz člana 18. stava 3. Ustava i podrazumeva da sudije poznaju relevantnu praksu nadzornih tela koja se bave ljudskim pravima, pre svih UN komiteta i Evropskog suda za ljudska prava.

Član 142. stav 2. Ustava jasno nameće obavezu sudovima da *sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata, kada je to predviđeno zakonom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima*. Konačno, u članu 145. stav 2. predviđa se da se sudske odluke zasnivaju na Ustavu i zakonu, ali i na potvrđenom međunarodnom ugovoru i propisu donetom na osnovu zakona, te time razrešava dilemu da li postoji obaveza pozivanja i na relevantan međunarodni ugovor, kada se odlučuje o nekom pravu koje je garantovano međunarodnim ugovorom iz oblasti ljudskih prava.

RELEVANTNE ODREDBE USTAVA REPUBLIKE SRBIJE (2006)

Međunarodni odnosi (član 16)

1. Spoljna politika Republike Srbije počiva na opšteprihvaćenim principima i pravilima međunarodnog prava.
2. Opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju. Potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu sa Ustavom.

Neposredna primena zajemčenih prava (član 18)

[...]

2. Ustavom se jemče, i kao takva, neposredno se primenjuju ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima.

[...]

3. Odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače se u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje.

Hijerarhija akata (član 194)

[...]

4. Potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo su pravnog poretka Republike Srbije. Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom.

5. Zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

Načela sudstva (član 142)

[...] 2. Sudovi su samostalni i nezavisni u svom radu i sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata, kada je to previđeno zakonom, opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava i potvrđenih međunarodnih ugovora.

Sudska odluka (član 145)

2. Sudske odluke se zasnivaju na Ustavu, zakonu, potvrđenom međunarodnom ugovoru i propisu donetom na osnovu zakona.

2. UNIVERZALNI SISTEM ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

Na međunarodnom planu su se izdvojila dva sistema zaštite ljudskih prava:

1. UNIVERZALNI SISTEM – uspostavljen u okviru Ujedinjenih nacija
2. REGIONALNI SISTEM – koji postoji u tri sistema: evropskom (koji se odvija u okviru Saveta Evrope, Evropske unije i OEBS-a), afričkom i američkom sistemu zaštite ljudskih prava.

Univerzalni sistem zaštite ljudskih prava, o kojem je reč u ovom priručniku, počiva na ideji da su ljudska prava univerzalna, neotuđiva, međuzavisna, nedeljiva i inherentna svakom ljudskom biću. Ova ideja došla je do izražaja

u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima⁷, koja je usvojena u okviru organizacije Ujedinjenih nacija 1948. u formi rezolucije Generalne skupštine, a danas se smatra izvorom međunarodnog običajnog prava. Univerzalna deklaracija predstavlja prvi katalog ljudskih prava koji obuhvata kako građanska i politička, tako i ekonomska, socijalna i kulturna prava. Univerzalna deklaracija je uspostavila zajedničke minimalne standarde svih država.

Pod okriljem Ujedinjenih nacija je do sada usvojeno ukupno devet međunarodnih ugovora koji se tiču ljudskih prava, od kojih Republika Srbija nije ratifikovala samo jedan.

Ratifikovani međunarodni ugovori koji su postali deo unutrašnjeg pravnog poretka Republike Srbije i koji su kao takvi pravno obavezujući su:

- ▶ Pakt o građanskim i političkim pravima (1966)⁸
- ▶ Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)⁹
- ▶ Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965)¹⁰
- ▶ Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (1984)¹¹
- ▶ Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (1979)¹²
- ▶ Konvencija o pravima deteta (1989)¹³
- ▶ Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (2006)¹⁴
- ▶ Konvencija o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka (2006)¹⁵

7 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Rezolucija Generalne skupštine G.A. res. 217 A (III), 10. decembar 1948.

8 Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71).

9 Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71).

10 Zakon o ratifikaciji Konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 31/67).

11 Zakon o ratifikaciji Konvencije protiv torture, i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 9/91).

12 Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/81).

13 Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97).

14 Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/09).

15 Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/09).

Jedina konvencija koju Republika Srbija do sada nije ratifikovala jeste Konvencija o pravima radnika migranata i članova njihovih porodica, iako ju je potpisala 2004. godine.

U cilju uspostavljanja nadzora nad implementacijom obaveza koje su države preuzele ratifikacijom predhodno pomenutih međunarodnih ugovora, formirani su posebni UN komiteti. Članovi komiteta su nezavisni stručnjaci, koji deluju u ličnom svojstvu i imaju visoke moralne kvalitete.

Njima na raspolaganju stoje sledeći mehanizmi nadzora:

1. Razmatranje periodičnih izveštaja
2. Poverljiva procedura za teške i sistemske povrede prava sadržanih u međunarodnom ugovoru
3. Razmatranje pojedinačnih i međudržavnih predstavki
4. Tumačenje odredbi putem opštih komentara.

Imajući u vidu relevantne odredbe Ustava, za sudije je od najvećeg značaja razmatranje pojedinačnih predstavki i analiza opštih komentara.

2.1. *Pojedinačne predstavke*

Svako lice koje se nalazi pod jurisdikcijom države i tvrdi da je žrtva kršenja neke odredbe iz međunarodnog instrumenta, nakon što iscrpi dostupne i delotvorne pravne lekove na nacionalnom nivou, može se obratiti UN komitetima. Komiteti donose odluku u formi mišljenja i konstatacije (konstatuje se da ima ili nema povrede). Država je dužna da postupi po odluci komiteta, zbog snage autoriteta organa koji ju je doneo. Komitet može preporučiti najrazličitije mere, poput povraćaja u predašnje stanje, naknade štete, rehabilitacije, priznanja nekog prava, usvajanja ili izmene zakona, organizovanja obuke za službenike, uvođenje određenih službi (na primer sigurnih kuća za žene žrtve nasilja) i slično. Država ima rok od 90 do 180 dana, zavisno od komiteta koji odlučuje o predstavki, da pruži informacije o merama koje je preduzela u cilju sprovođenja preporuke. Država je u obavezi da objavi stavove UN komiteta.

Pojedini komiteti, poput Komiteta za ljudska prava, imaju veoma bogatu praksu i do sada su doneli odluke kojima se utvrđuju značajni standardi. Oni su obavezujući kada su doneti protiv određene države. Međutim, odluke su značajne za druge države jer se njima tumače relevantne odredbe iz konvencije.

Do danas je doneto nekoliko odluka u pogledu Republike Srbije, u kojima su UN komiteti utvrdili značajna kršenja ljudskih prava.

2.1.1. Komitet za ukidanje rasne diskriminacije

Slučaj Dragan Durmić (2006)¹⁶

U februaru 2000. godine, dvojica Roma pokušala su da uđu u jednu diskoteku u Beogradu. Na ulazu u diskoteku nije bilo vidljivih znakova da je u pitanju privatna žurka i da mogu da uđu samo osobe sa pozivnicom. Romima ipak nije dozvoljen ulaz pod izgovorom da im treba ulaznica, ali im nije objašnjeno kako do nje mogu doći. Odmah nakon njihovog bezuspešnog pokušaja ulaska, trojici mladića neromske pripadnosti omogućen je ulazak u diskoteku bez ulaznice.

Komitet je pronašao da je država propustila da utvrdi da li je ovoj dvojici romskih dečaka onemogućen ulazak na javno mesto na osnovu njihove etničke pripadnosti. Posebno je uzeto u obzir da je policija propustila da sprovede delotvornu istragu, javni tužilac da preduzme istražne radnje, a sud nije odredio datum za razmatranje slučaja ni šest godina od opisanog incidenta. Zato je zaključeno da u ovom konkretnom slučaju nije obezbeđena adekvatna zaštita i delotvorni pravni lekovi.

2.1.2. Komitet protiv torture

Komitet protiv torture doneo je nekoliko značajnih mišljenja protiv Republike Srbije, kod kojih je konstatovao da je prekršena Konvencija protiv torture jer nije sprovedena delotvorna istraga kako bi se utvrdile okolnosti slučaja, kao i identifikovalo i kaznilo odgovorno lice.

Slučaj Dragan Dimitrijević (2004)¹⁷ – lice romskog porekla je nekoliko sati izloženo prebijanju u pritvoru. Komitet je pronašao da je država odgovorna jer nije sprovela delotvornu istragu i kaznila učinioce, iako je lice izloženo zlostavljanju.

Slučaj Jovica Dimitrov (2005)¹⁸ – lice je uhapšeno u stanu i odvedeno u pritvor, gde je izloženo udaranju bejzbol palicom i čeličnim kablom. Ko-

16 *Dragan Durmic v. Serbia and Montenegro*, CERD/C/68/D/29/2003 (2006).

17 *Dragan Dimitrijevic v. Serbia and Montenegro*, CAT/C/33/D/207/2002 (2004).

18 *Jovica Dimitrov v. Serbia and Montenegro*, CAT/C/171/2000 (2005).

mitet je pronašao da i u ovom slučaju nije sprovedena brza i nepristrasna istraga, iako je lice izloženo zlostavljanju.

Slučaj Slobodan i Ljiljana Nikolić (2005)¹⁹ – sin podnosioca predstavke je pronađen mrtav na pločniku, a nalaz je pokazao da je smrt nastupila od udarca u glavu tupim predmetom. Po navodima inspektora, on je skočio sa prozora u pokušaju da izbegne hapšenje. Komitet je pronašao da u ovom slučaju nije sprovedena brza i nepristrasna istraga, isto kao i u slučaju **Milan Ristić (2001)**.²⁰

Jedini slučaj koji je podnet Komitetu protiv torture, a koji se razlikuje od drugih slučajeva jeste **Besim Osmani (2009)**.²¹ U ovom predmetu je podnosilac predstavke srpski državljanin romskog porekla, koji je bio jedan od 107 stanovnika naselja Antena na Novom Beogradu, koje je postojalo od 1962. godine. Većinu stanovnika činili su Romi raseljeni sa Kosova 1999. godine, a samo četiri porodice su ovde bile stalno naseljene. Opština je 2000. godine pismenim putem obavestila stanovnike o rušenju naselja i ostavila im jedan dan kao rok za iseljenje. Nekoliko dana kasnije, grupa od desetak uniformisanih policajaca stigla je u naselje radi izvršenja naloga za iseljenje. Zajedno sa njima, pristigao je i teretni kombi sa policijskim tablicama u kojima je bilo 5, 6 policajaca u civilu, koji su tokom iseljenja udarali veći broj prisutnih Roma i vređali ih na etničkoj osnovi. Podnosilac predstavke držao je u naručju svog četvorogodišnjeg sina. Međutim, policajac u civilu ga je tokom ove operacije dva puta ošamario i udario pesnicama po glavi i bubrezima, a udario je i dete. Ovom prilikom, potpuno su mu uništeni dom i lične stvari, uključujući i mini kombi, a on, supruga i troje maloletne dece postali su beskućnici. Nakon ovog događaja, 6 meseci su živeli u šatoru na zemljištu porušenog naselja, a od 2002. žive u podrumu zgrade u kojoj on radi na održavanju sistema grejanja. U konkretnom slučaju, Komitet je pronašao da je patnja naneta ovim događajem produbila ugroženost Besima Osmanija, koja je izazvana njegovim romskim etničkim poreklom i neizbežnim povezivanjem sa manjinom kojoj pripada. Državni službenici bili su svedoci događaja, a nisu intervenisali kako bi sprečili zlostavljanje. Zato je Komitet posebno izrazio zabrinutost zbog „nepostupanja policije i službenika zaduženih za očuvanje reda koji ne pružaju adekvatnu zaštitu protiv rasnog motivisanih napada kada su takve grupe ugrožene“.

19 *Slobodan Nikolic and Ljiljana Nikolic*, CAT/C/35/D/174/2000 (2005).

20 *Milan Ristic v. Yugoslavia*, CAT/C/26/D/113/1998 (2001).

21 *Besim Osmani v. Serbia*, CAT/C/42/D/261/2005 (2009).

2.1.3. Komitet za ljudska prava

Slučaj Zoran Novaković (2010)²²

U martu 2003. godine, Zoranu Novakoviću se ispod zuba iznenada pojavio minijaturni otok. Odmah se uputio kod privatne, najbliže zubarke u naselju, koja mu je preporučila da pije antibiotik. Već sutradan, otok se proširio na ceo podvaljak, a zubarka kojoj se ponovo obratio duplirala je propisanu dozu lekova. Otok je uveče počeo da se širi i na vrat, pa je Zoran sa sestrom otišao kod dežurnog lekara u ambulantu „Mažestik“. Pošto ga je pregledao, propisao mu je pet najjačih doza penicilina. Iste večeri su u Urgentnom centru odbili da Zoranu daju injekciju penicilina, smatrajući da nije normalan što zbog problema sa zubom dolazi u ovu ustanovu. Tek ujutru, u domu zdravlja, Zoran uspeva da dobije injekcije, ali se otok proširio do ključne kosti. Posle treće injekcije, ponovo odlazi u ambulantu „Mažestik“ u kojoj ga lekar, vidno zabrinut, odmah upućuje na Kliniku za maksilofacijalnu hirurgiju, kolebajući se da li da sam, u maloj ambulanti, ipak počne vađenje zuba. Jedva dočekavši jutro, Zoran ponovo stiže na Kliniku za maksilofacijalnu hirurgiju, gde mladića primaju kao hitan slučaj. Na vratu mladića lekari, za šest dana, rade pet incizija. Šestog dana dobija visoku temperaturu, da bi ga u nedelju ujutru prebacili na Odeljenje za intenzivnu negu i reanimaciju Instituta za infektivne bolesti Kliničkog centra Srbije. Za samo nekoliko sati, uprkos naporima lekara, Zoran umire.

Komitet za ljudska prava pronašao je da je država propustila da objasni ulogu inspekcijskog nadzora Ministarstva zdravlja, kao i delotvornost krivičnog gonjenja u slučaju propusta u radu lekara. U ovom slučaju je prvi osumnjičeni (od pet lekara) ispitan i krivični postupak je iniciran tek 40 meseci nakon smrti žrtve. Protiv ostalih osumnjičenih je optužnica podneta čak 5 godina od nesrećnog događaja. Kompletno veštačenje je urađeno tek nakon dve godine, a ono ukazuje na ozbiljne propuste u radu lekara. Imajući sve izneto u vidu, Komitet je zaključio da nije na adekvatan način ispitana smrt žrtve i nisu preduzete mere protiv odgovornih.

Slučaj Bodrožić (2010)²³

U lokalnom nedeljniku „Kikindske“, objavljen je 2002. godine tekst pod nazivom „ROĐENI ZA REFORME“ u kome je autor Željko Bodrožić opisao političku scenu koja je obeležila prvu godinu tranzicije u Kikindi. Rezigniran činjenicom da se posle demokratskih promena ništa značajno nije promenilo, jer su na čelu nove demokratske vlasti ostali čelnici stare, Bodrožić

22 *Zoran Novakovic v. Serbia*, CCPR/C/100/D/1556/2007(2010).

23 *Bodrozic v. Serbia and Montenegro*, CCPR/C/85/D/1180/2003 (2005).

se indigniran dešavanjem u Kikindi, kritički osvrnuo na tadašnje stanje u ovom gradu. Bodrožić je kao primer dešavanja na tadašnjoj političkoj sceni u Kikindi pomenuo i nekadašnjeg člana Sekretarijata Izvršnog odbora Socijalističke partije Srbije i direktora fabrike „Toza Marković“ Dmitra Šegrtu.

Samo dan kasnije, Dmitar Šegrt je podneo Opštinskom sudu u Kikindi tužbu za uvredu i klevetu protiv Bodrožića. U spornom tekstu tuženi je o tužiocu izneo sledeće: „...Nakon što je Tozine milione spisko na kampanju SPS-a i JUL-a i na druge partijske igrarije, nakon što mu je Sloba, pre nego što su ga „skembali“ u haški zatvor, tepao „moj drug Dmitar“, nakon što je sa Šešeljom organizovao proteste zbog „ćorkiranja“ druga Slobe, nakon zvezdanih partijskih trenutaka koje je doživeo u prvoj polovini prošle godine (postao šef Socijalista u saveznom parlamentu i član najužeg rukovodstva), uvidevši da „nema više trte-mrte“, odlučio je da „pokaže srednji prst“ svojoj partiji i postane „veliki pobornik“ reformi koje sprovodi Vlada druga, ops-gospodina kancelara Đinđića...“

Opštinski sud u Kikindi proglasio je Bodrožića krivim za krivično delo uvrede i osuđen je na novčanu kaznu od 10.000,00 dinara (u to vreme Bodrožićeva plata iznosila je 11.000,00 din), kao i na plaćanje sudskog paušala od 2.000,00 dinara i troškove sudskog postupka privatnom tužiocu Dmitru Šegrtu u dodatnom iznosu od 17.575,00. Po mišljenju sudije, ceo tekst je bio tačan, ali uvredljiv s obzirom na upotrebljene reči, kojima se šteti časti i ugledu tužioca. Takođe, sudija je smatrao da se u ozbiljnoj kritici ne koriste znaci navoda.

Okružni sud u Zrenjaninu je odbio žalbu jer je Šegrt predstavljen kao nekulturna i primitivna osoba i kao dete, a namera omalovažavanja je vidljiva u tekstu.

Konačno, odbijen je i zahtev za zaštitu zakonitosti u ovom konkretnom slučaju.

Po oceni Komiteta, država nije dala dovoljno argumenata da je bio potreban krivični progon i osuda za krivično delo uvrede kao neophodne mere za zaštitu prava i ugleda Šegrtu. Komitet je posebno istakao da u uslovima javnih rasprava u demokratskom društvu, a posebno u slučaju ličnosti iz političkog života, prednost uvek treba dati neometanom izražavanju.

2.2. Opšti komentari

Pored upućivanja na odluke povodom pojedinačnih predstavki, još jedan nezabilazan izvor predstavljaju opšti komentari. U njima se utvrđuje domašaj određene norme iz konvencije i oni služe kao vodič za primenu te

iste norme. U pitanju je autentično tumačenje norme iz konvencije, koja se više ne može posmatrati odvojeno od opšteg komentara kojim se utvrđuje domašaj te norme. Iz tog razloga, sudija kada se poziva na određenu odredbu iz konvencije, mora poznavati opšti komentar kojim se uređuje određeno pitanje, a koji treba da navede u obrazloženju svoje odluke. Do danas je donet veliki broj opštih komentara, a u nastavku teksta biće posebno pomenuti samo oni komentari koji mogu biti relevantni prilikom ocene nekog Ustavom garantovanog ljudskog prava.

Komitet za ljudska prava²⁴ (36 opštih komentara):

Komentar br. 4 (28) i br. 18 – jednakost muškaraca i žena i nediskriminacija

Komentari br. 5 i br. 29 – derogacija (stavljanje van snage) prava

Komentari br. 6, br. 14 i br. 36 – pravo na život

Komentari br. 7 i br. 20 – zabraa mučenja

Komentari br. 8 i br. 35 – pravo na slobodu i bezbednost ličnosti

Komentari br. 9 i br. 21 – human tretman osoba lišenih slobode

Komentar br. 10 – sloboda mišljenja i izražavanja

Komentar br. 11 – zabrana ratne propagande i podsticanja nacionalne, rasne i verske netrpeljivosti

Komentar br. 12 – pravo na samoopredeljenje naroda

Komentar br. 13 – administriranje pravde

Komentar br. 15 – položaj stranaca

Komentar br. 16 – pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Komentar br. 17 – prava dece

Komentar br. 19 – zaštita porodice, bračnog života i jednakost supružnika

Komentar br. 22 – sloboda misli, savesti i veroispovesti

Komentar br. 23 – prava manjina

Komentar br. 25 – pravo na učešće u političkom životu

Komentar br. 27 – sloboda kretanja

Komentar br. 32 – jednakost pred zakonom i pravično suđenje

Komentar br. 34 – sloboda mišljenja i izražavanja

24 Opšti komentari Komiteta za ljudska prava dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava²⁵ (24 opšta komentara):

Komentari br. 4 i br. 7 – pravo na adekvatno stanovanje (zabrana prinudnih iseljenja)

Komentar br. 5 – prava osoba sa invaliditetom

Komentar br. 6 – prava starijih osoba

Komentar br. 12 – pravo na adekvatnu ishranu

Komentar br. 13 – pravo na obrazovanje

Komentar br. 14 – pravo na najviši standard zdravlja

Komentar br. 15 – pravo na vodu

Komentari br. 16 i br. 20 – jednaka prava muškaraca i žena i nediskriminacija

Komentar br. 17 – autorska prava

Komentar br. 19 – pravo na socijalnu bezbednost

Komentar br. 21 – pravo na učešće u kulturnom životu

Komentar br. 22 – pravo na seksualno i reproduktivno zdravlje

Komentar br. 23 – pravo na pravične i povoljne uslove rada

Komitet za ukidanje rasne diskriminacije²⁶ (35 opštih komentara):

Komentari br. 11 i br. 30 – položaj stranaca

Komentar br. 21 – pravo na samoopredeljenje

Komentar br. 22 – izbeglice i interno raseljena lica

Komentar br. 25 – rodna dimenzija rasne diskriminacije

Komentar br. 27 – diskriminacija Roma

Komentar br. 32 – značenje i domašaj posebnih mera

Komentar br. 35 – suzbijanje govora mržnje

Komitet za eliminisanje diskriminacije žena²⁷ (37 opštih komentara):

Komentari br. 5 i 25 – privremene posebne mere

25 Opšti komentari Komiteta za ljudska prava dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11

26 Opšti komentari Komiteta za ukidanje rasne diskriminacije dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=6&DocTypeID=11

27 Opšti komentari Komiteta za eliminisanje diskriminacije žena dostupni su na engleskom jeziku na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>

Komentari br. 12 i 19 – nasilje nad ženama
Komentar br. 13 – jednaka naknada za jednak rad
Komentar br. 14 – obrezivanje žena
Komentar br. 15 – žene i HIV
Komentari br. 16 i br. 17 – neplaćen ženski rad
Komentar br. 18 – prava žena sa invaliditetom
Komentar br. 21 – jednakost žena u bračnim odnosima
Komentar br. 23 – žene u političkom i javnom životu
Komentar br. 24 – žene i zdravlje
Komentar br. 26 – prava i položaj žena migrantkinja
Komentar br. 27 – prava starijih žena
Komentar br. 29 – ekonomske posljedice braka, porodičnih odnosa i raskid braka
Komentar br. 30 – žene u konfliktnim i postkonfliktnim situacijama
Komentar br. 31 – štetne prakse po žene
Komentar br. 32 – rodna dimenzija izbegličkog statusa, azila, nacionalnosti i apatridije
Komentar br. 33 – pristup pravdi
Komentar br. 34 – položaj žena u seoskim sredinama
Komentar br. 35 – rodno zasnovano nasilje protiv žena
Komentar br. 36 – pravo devojčica i žena na obrazovanje
Komentar br. 37 – o rodnoj dimenziji smanjenja rizika od nesreće u kontekstu klimatskih promena

Komitet za prava deteta²⁸ (21 opšti komentar):

Komentar br. 1 – ciljevi obrazovanja
Komentar br. 3 – deca i HIV
Komentari br. 4 i br. 20 – zdravlje adolescenata i njihova prava
Komentar br. 6 – prava i položaj dece migranata bez pratnje
Komentar br. 7 – rano detinjstvo

28 Opšti komentari Komiteta za prava deteta dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11

Komentar br. 8, br. 13 i br. 18 – zaštita od telesnog kažnjavanja i drugih oblika zlostavljanja, nasilja i štetnih praksi

Komentar br. 9 – prava dece sa invaliditetom

Komentar br. 10 – maloletni učinioci krivičnih dela

Komentar br. 11 – prava i položaj dece domorodačkih naroda

Komentar br. 14 – primena principa najboljeg interesa deteta

Komentar br. 15 – pravo dece na najviši standard zdravlja

Komentar br. 17 – pravo na slobodne aktivnosti

Komentar br. 21 – o deci na ulici

Komitet o pravima osoba sa invaliditetom²⁹ (7 opštih komentara):

Komentar br. 1 – jednako priznanje pred zakonom

Komentar br. 2 – pristupačnost

Komentar br. 3 – prava i položaj žene i devojčice sa invaliditetom

Komentar br. 4 – pravo na inkluzivno obrazovanje

Nacrt Komentara br. 5 – pravo na nezavisan život

Komentar br. 6 – pravo na jednakost i nediskriminaciju.

Komitet protiv torture³⁰ (4 opšta komentara):

Komentar br. 2 – priroda zabrane torture i obaveze države u prevenciji i kažnjavanju

Komentar br. 3 – pravo žrtve na odgovarajuću kompenzaciju

Komentar br. 4 – zabrana proterivanja

29 Opšti komentari Komiteta o pravima osoba sa invaliditetom dostupni su na engleskom jeziku na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/GC.aspx>

30 Opšti komentari Komiteta protiv torture dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=1&DocTypeID=11

II. DEO

KONCEPTI RAZVIJENI U OKVIRU DRUGOG MODULA – PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM

1. ZABRANA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

1.1. Relevantni UN izvori

1.1.1. Osnovni UN Izvori

Glavni pravni izvor principa jednakosti i zabrane diskriminacije osoba sa invaliditetom predstavlja Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom,³¹ koja definiše diskriminaciju po osnovu invaliditeta i utvrđuje obaveze država ugovornica u ovoj oblasti. Prema članu 2. stav 4. Konvencije, diskriminacija na osnovu invaliditeta predstavlja svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovu invaliditeta, koje ima za cilj ili posledicu narušavanje ili ukidanje priznavanja, uživanja ili vršenja, ravnopravno sa drugima, svih ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj, civilnoj ili bilo kojoj drugoj oblasti, a obuhvata sve oblike diskriminacije, uključujući i uskraćivanje razumnog prilagođavanja.

Princip jednakosti i zabrane diskriminacije po osnovu invaliditeta propisan je u članu 5. Konvencije. U stavu 1. ovog člana konstatovano je da su svi pojedinci jednaki „pred zakonom“, ali i da su poednaki „po zakonu“, kao i da imaju pravo da bez ikakve diskriminacije uživaju jednaku zašti-

31 Zakon o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009.

tu i jednake pogodnosti u skladu sa zakonom. U članu 5. stav 2. utvrđena je obaveza država ugovornica da zabrane svaku diskriminaciju po osnovu invalidnosti i osobama sa invaliditetom garantuju jednaku i efikasnu pravnu zaštitu od diskriminacije po bilo kom osnovu, dok se stav 3. Odnosi na obaveze država da preduzmu sve potrebne korake kako bi obezbedile razumno prilagođavanje. Da bi se ubrzalo ostvarivanje faktičke (stvarne) jednakosti osoba sa invaliditetom, u stavu 4. propisano je da se neće smatrati diskriminacijom posebne mere koje u tom cilju preduzimaju.

Konvencija posebno apostrofira diskriminaciju žena sa invaliditetom, konstatujući u članu 6. da su žene i devojčice sa invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji i da su države ugovornice u obavezi da preduzmu mere kako bi žene i devojčice sa invaliditetom u punoj meri i na ravnopravnoj osnovi uživale sva ljudska prava i osnovne slobode.

1.1.2. Ostali UN izvori

Zabrana diskriminacije osoba sa invaliditetom proističe i iz brojnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, koji zabranjuju diskriminaciju u oblastima koje međunarodni ugovor uređuje, a listu ličnih svojstava na osnovu kojih je zabranjeno vršiti diskriminaciju ostavljaju otvorenom, tako da se zabrana diskriminacije odnosi i na invaliditet.

Opšta deklaracija o ljudskim pravima³² u članu 1. proklamuje da se sva ljudska bića „*rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima*“, a u članu 2, stav 1. svakom licu garantuje jednakost u pravima i slobodama propisanim ovim instrumentom, bez ikakve razlike po osnovu „*rase, boje kože, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili nekog drugog statusa*“.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima³³ u članu 2. Zahteva od država da obezbede uživanje prava koja su njime garantovana bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Osobe sa invaliditetom se na kršenje ove nesamostalne odredbe o zabrani diskriminacije mogu pozivati samo ako se ona tiče prava garantovana ovim instrumentom PGPP. Međutim, u članu 26. sadržana je samostalna odredba o zabrani diskriminacije kojom je diskriminacija zabranjena u pogledu ostvarivanja bilo kog prava predviđenog nacionalnim pravom. Kao zabranjeni osnovi diskriminacije navedeni su rasa, boja kože, pol, jezik, vera, političko ili drugo ubedenje, nacionalno ili socijal-

32 Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 217 (III) od 10. decembra 1948. godine.

33 Zakon o ratifikaciji međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ*, br. 7/71.

no poreklo, imovno stanje i rođenje, ali lista nije konačna, jer je zabranjeno diskriminacije i „*bilo koji drugi status*“.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima,³⁴ u članu 2. stav 2. od država zahteva da obezbede uživanje prava koja su njime garantovana bez ikakve diskriminacije po bilo kom osnovu. Nije, međutim, propisana zabrana diskriminacije u pogledu uživanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava garantovanih nacionalnim pravom. Odredbe o zabranjenim osnovima diskriminacije identične su odredbama sadržanim u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima.

1.2. Domašaj UN standarda

Standardi UN u domenu zaštite od diskriminacije osoba sa invaliditetom najdetaljnije su razrađeni u opštem komentaru Komiteta za prava osoba sa invaliditetom br. 6 o jednakosti i nediskriminaciji.³⁵ Komitet stoji na stanovištu da su jednakost i nediskriminacija srž Konvencije i da su sva prava koja Konvencija garantuje povezana sa principom nediskriminacije. Bazirajući svoje stavove na *modelu invalidnosti zasnovanom na ljudskim pravima*, koji invaliditet sagledava kao socijalni konstrukt, Komitet naglašava princip jednakih mogućnosti, čija primena obezbeđuje ostvarivanje supstantivne, odnosno *inkluzivne jednakosti*.³⁶ U opštem komentaru br. 6. Komitet ukazuje da su jednakost i nediskriminacija *i principi i prava* i da obaveze država ugovornica u promovisanju jednakosti i borbi protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom spadaju u red obaveza koje se moraju odmah, a ne progresivno realizovati.³⁷

U pogledu prava na jednakost, Komitet ukazuje da su osobe sa invaliditetom ne samo jednake „pred zakonom“, već da su jednake i „po zakonu“. Dok je „jednakost pred zakonom“ pravo na jednaku zakonsku zaštitu, „jednakost po zakonu“ podrazumeva pravo na „jednaku korist od zakona“ – pravo osobe sa invaliditetom da zakon koristi za sopstvenu korist i uz sopstveno učešće. To, s jedne strane, znači da ne sme biti dopušteno lišavanje, ograničavanje ili smanjenje prava osoba sa invaliditetom, ali da, s druge strane, invaliditet treba da bude uzet u obzir u svim zakonima i

34 Zakon o ratifikaciji međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, *Službeni list SFRJ*, br. 7/71.

35 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 6 o jednakosti i nediskriminaciji (2018). (Committee on the Rights of Persons with Disabilities General comment No. 6 (2018) on equality and non-discrimination).

36 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 6, par. 8.

37 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 6, par. 12.

politikama.³⁸ Komitet naglašava dužnost država ugovornica da osobama sa invaliditetom garantuju jednaku i efikasnu pravnu zaštitu od diskriminacije po svim osnovama.³⁹

U opštem komentaru br 6. ukazano je da diskriminacija osoba sa invaliditetom obuhvata neposrednu i posrednu diskriminaciju, uznemiravanje, kao i uskraćivanje razumnog prilagođavanja, kao specifičan oblik diskriminacije zasnovan na invaliditetu.⁴⁰ S druge strane, ukazano je da izraz „*na ravnopravnoj osnovi sa drugima*“, koji se pominje u odredbama Konvencije kojim su osobama sa invaliditetom garantovana pojedina prava, znači da osobe sa invaliditetom nemaju ni više ni manje prava ili koristi u odnosu na opštu populaciju, ali i da je njegova suština u obavezi država ugovornica da preduzmu konkretne mere za postizanje *de facto* jednakosti osoba sa invaliditetom, kako bi osigurale da one mogu uživati sva ljudska prava i osnovne slobode.

Komitet je u opštem komentaru br. 6. posebno razradio pojam i domete „*višestruke diskriminacije*“ i „*intersekcionalne diskriminacije*“ osoba sa invaliditetom. „Višestruka diskriminacija“ je, prema stavu Komiteta, situacija u kojoj je osoba izložena diskriminaciji po osnovu dva ili više ličnih svojstava, u kom slučaju je diskriminacija kumulativna ili pojačana. „Intersekcijaska diskriminacija“ se odnosi na situaciju u kojoj se više osnova deluje istovremeno i u interakciji su jedan sa drugim, na način koji ih čini nerazdvojivim, čime su osobe izložene jedinstvenom tipu nepovoljnijeg tretmana i diskriminacije.⁴¹ Razrađen je, takođe i pojam „*asocijativne diskriminacije*“, koja obuhvata diskriminaciju osoba koje su povezane sa osobom sa invaliditetom.

U pogledu zaštite od diskriminacije, u opštem komentaru je naglašeno da obezbeđivanje „jednake i delotvorne pravne zaštite od diskriminacije“ podrazumeva izričitu zakonsku zabranu diskriminacije osoba sa invaliditetom, obezbeđivanje adekvatnih i efikasnih pravnih sredstava i sankcija u vezi sa intersekcionalnom diskriminacijom u građanskim, upravnim i krivičnim postupcima.⁴² Komitet ukazuje i na različite mere koje država treba da preduzimu u cilju suzbijanja diskriminacije i obezbeđivanja jednakog pristupa pravdi osobama koje su izložene diskriminaciji, uključujući obezbeđivanje pristupačne pravne pomoći, zaštitu od odmazde, ustanovljavanje posebnih pravila koja olakšavaju dokazivanje diskriminacije, obezbeđiva-

38 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 6, par. 14.

39 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 6, par. 17.

40 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 6, par. 18.

41 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 6, par. 19.

42 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 6, par. 22.

nje efektivne, proporcionalne i odvrćajuće sankcije za kršenje prava na jednakost, adekvatnih pravnih sredstva i dr.⁴³

Dometi zabrane višestruke i interseksionalne diskriminacije žena i devojčica sa invaliditetom utvrđeni su u opštem komentaru Komiteta za prava osoba sa invaliditetom br. 3 o ženama i devojčicama sa invaliditetom.⁴⁴ Komitet ukazuje na obavezu država ugovornica da preduzmu mere kako bi se ženama i devojčicama sa invaliditetom obezbedilo potpuno i ravnopravno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Obaveze države u pogledu ostvarenje supstantivne jednakosti u pogledu uživanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava garantovanih Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima razrađene u opštem komentaru br. 20. Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava o Nediskriminaciji u ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Komitet posebno ističe dužnost preduzimanja posebnih mera, od kojih su neke trajnog karaktera, kao što je, na primer, razumno prilagođavanje u cilju ostvarivanja jednakosti osoba sa invaliditetom u pristupu zdravstvenim uslugama.

U pogledu ostvarivanja prava na rad osoba sa invaliditetom, Komitet za prava osoba sa invaliditetom stoji na stanovištu da su države ugovornice u obavezi da stvore pogodno okruženje za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, uključujući i privatni sektor,⁴⁵ što podrazumeva i razumno prilagođavanje na radnom mestu.

1.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Zabrana diskriminacije proklamovana je *Ustavom Republike Srbije*,⁴⁶ koji propisuje da su pred Ustavom i zakonom svi jednaki, da svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije, da je zabranjena svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture,

43 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 6, par. 31.

44 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 3. (Committee on the Rights of Persons with Disabilities General comment No. 3 (2016) on women and girls with disabilities).

45 Liliane Gröninger, Thomas Gröninger i Erhard Gröninger protiv Nemačke, Komitet za prava osoba sa invaliditetom, komunikacija br. 2/2010, Mišljenje od 7. jula 2014. (CRPD/C/D/2/2010).

46 *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006.

jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Ustav takođe propisuje ne smatraju diskriminacijom posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima.⁴⁷

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom,⁴⁸ definiše diskriminaciju na osnovu invaliditeta, propisuje zabranu svih oblika diskriminacije, reguliše i zabranjuje posebne slučajeve diskriminacije i propisuje sudsku zaštitu od diskriminacije na osnovu invaliditeta. Pored zabrane neposredne i posredne diskriminacije, zakon zabranjuje, uznemiravanje, viktimizaciju, pozivanje, navođenje i pomaganje u diskriminatorском postupanju,⁴⁹ kao i teške slučajeve diskriminacije.⁵⁰

Kao posebni slučajeve diskriminacije, regulisani su: diskriminacija u postupcima pred organom javne vlasti,⁵¹ Diskriminacija u vezi sa udružjenjima,⁵² diskriminacija u vezi sa pružanjem usluga i korišćenjem objekata i površina,⁵³ diskriminacija u vezi sa zdravstvenim uslugama,⁵⁴ koja se ubraja u posebno teške slučajeve diskriminacije, diskriminacija u vezi sa vaspitanjem i obrazovanjem, pri čemu diskriminaciju ne predstavlja organizacija, odnosno upućivanje i upis na posebne oblike nastave, odnosno vaspitanja učenika, odnosno dece koji zbog nedovoljnih intelektualnih sposobnosti ne mogu da prate redovne nastavne sadržaje, pod uslovom da se upisivanje vrši na osnovu akta nadležnog organa kojim je utvrđena potreba za takvim oblikom obrazovanja.⁵⁵ Poseban slučaj diskriminacije na osnovu invaliditeta vezan je za zapošljavanje i ostvarivanje prava iz radnog odnosa osoba sa invaliditetom i pratilaca osoba sa invaliditetom.⁵⁶ Ovaj vid diskriminacije obuhvata i odbijanje da se izvrši tehnička adaptacija radnog mesta koja omogućuje efikasan rad osobe sa invaliditetom, pod uslovom da troškovi adaptacije ne padaju na teret poslodavca ili nisu nesrazmerni u odnosu na dobit koju poslodavac ostvaruje zapošljavanjem osobe sa invaliditetom.⁵⁷ Zakon zabranjuje i

47 Član 21, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

48 *Službeni glasnik RS*, br. 33/2006 i 13/2016.

49 *Isto*, član 6.

50 *Isto*, član 9.

51 *Isto*, član 11.

52 *Isto*, član 12.

53 *Isto*, član 13.

54 *Isto*, član 17.

55 *Isto*, čl. 18–20.

56 *Isto*, čl. 21–26.

57 *Isto*, član 22, stav 4.

diskriminaciju u vezi sa prevozom,⁵⁸ kao i diskriminacija u vezi sa bračnim i porodičnim odnosima.⁵⁹

Diskriminacija na osnovu invaliditeta zabranjena je i Zakonom o zabrani diskriminacije.⁶⁰ Ovim zakonom regulisan je opšti pojam diskriminacije, kao i pojedini oblici i slučajevi diskriminacije, a invaliditet je izričito propisan kao jedana od zabranjenih osnova diskriminacije.⁶¹

U članu 26. stav 1. Zakona o zabrani diskriminacije propisano je da diskriminacija osoba sa invaliditetom postoji ako se postupa protivno načelu poštovanja jednakih prava i sloboda osoba sa invaliditetom u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života. Zakonom propisuje da se način ostvarivanja i zaštite prava osoba sa invaliditetom uređuje se posebnim zakonom, a u pogledu sudske zaštite prava na nediskriminaciju primenjuju se odredbe Zakona o zabrani diskriminacije, kojima je regulisana sudska zaštita,⁶² uključujući i odredbe o preraspodeli tereta dokazivanja.⁶³

1.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u članu 14. zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju na osnovu bilo kog ličnog svojstva, uključujući i invaliditet, u pogledu uživanja prava i sloboda koja su njime garantovana. Evropski sud za ljudska prava je u predmetu *Guberina protiv Hrvatske*⁶⁴ po prvi put rešavao slučaj asocijativne diskriminacije na osnovu invaliditeta i utvrdio da je „navodni diskriminatorni tretman podnosioca predstavke zbog invaliditeta njegovog deteta, sa kojim ima bliske lične veze i o kome se stara, oblik diskriminacije na osnovu invaliditeta, obuhvaćen članom 14 Konvencije“.⁶⁵ U konkretnom slučaju sud je stao na stanovište da je odbijanjem poreskih vlasti da podnosioca predstavke oslobode plaćanja poreza na promet za kupovinu novog stana koji je pristupačan njegovom sinu – osobi sa invaliditetom izvršena asocijativna diskriminacija. Sud je konstatovao da je do diskriminacije došlo re-

58 *Isto*, čl. 27–29.

59 *Isto*, čl. 30.

60 *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

61 *Isto*, član 2, stav 1, tačka 1.

62 *Isto*, član 26, star 3.

63 *Isto*, član 45.

64 *Guberina protiv Hrvatske*, predstavka br. 23682/13, presuda od 22. marta 2016.

65 *Isto*, par. 58.

striktnim tumačenjem odredba Zakona o porezu na promet nepokretnosti koja propisuje mogućnost poreskog oslobođenja za osobu koja kupuje stan ili kuću kako bi rešila sopstvenog stambeno pitanje, pod uslovom da ta osoba ili članovi njene porodice nemaju u vlasništvu drugi stan ili kuću koja zadovoljava njihove stambene potrebe. Po shvatanju suda, stan koji je podnosilac predstavke prodao da bi kupio novi, zbog svoje nepristupačnosti, nije zadovoljavao potrebe porodice podnosioca predstavke, što poreske vlasti nisu uzele u obzir, tako da ga nisu oslobodile plaćanja poreza, čime su diskriminisle podnosioca predstavke po osnovu invaliditeta njegovog sina.

2. PRISTUPAČNOST

2.1. Propisi koji se odnose na pristupačnost

Izražavajući zabrinutost zbog toga što osobe sa invaliditetom i dalje nailaze na prepreke u ravnopravnom učešću u društvima, kao i zbog kršenja ljudskih prava osoba sa invaliditetom svim delovima sveta, Ujedinjene nacije usvojile su 2006. godine *Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom*,⁶⁶ sa ciljem unapređenja, zaštite i obezbeđenja jednakih uživanja ljudskih prava i osnovnih sloboda svim osobama sa invaliditetom i unapređenja poštovanja njihovog urođenog dostojanstva.⁶⁷ Republika Srbija je ratifikovala ovu konvenciju i preuzela obavezu da obezbedi i unapredi puno ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve osobe sa invaliditetom bez diskriminacije, uključujući i da obezbedi pristupačnost. Radi obezbeđivanja pristupačnosti, konvencijom su propisane mere koje države treba da preduzmu kako bi osobe sa invaliditetom, ravnopravno sa drugima, imale jednak pristup objektima, javnim površinama, informacijama isvim drugim uslugama.

*Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom*⁶⁸ uređuje se opšti režim zabrane diskriminacije na osnovu invaliditeta, posebni slučajevi diskriminacije osoba sa invaliditetom, postupak zaštite osoba izloženih diskriminaciji i mere koje se preduzimaju radi podsticanja ravnopravnosti i socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom.⁶⁹ Ovim zakonom, između

66 Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (*Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009), preambula.

67 Član 1, stav 1. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

68 *Sl. glasnik RS*, br. 33/2006 i 13/2016.

69 Član 1. Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba s invaliditetom.

ostalog, zabranjena je i diskriminacija na osnovu invaliditeta u pogledu dostupnosti usluga i pristupa objektima u javnoj upotrebi i javnim površinama.

*Zakonom o planiranju i izgradnji,*⁷⁰ između ostalog, uređuju se uslovi i način uređenja prostora, uređivanje i korišćenje građevinskog zemljišta i izgradnja objekata,⁷¹ a izričito je propisano da se objekti za javnu upotrebu moraju projektovati, graditi i održavati tako da svim korisnicima, a naročito osobama sa invaliditetom, bude omogućen nesmetan pristup, kretanje i boravak.⁷² U pitanju su linijski infrastrukturni objekti, objekti za potrebe državnih organa, organa teritorijalne autonomije i lokalne samouprave, kao i ostali objekti javne namene koji mogu biti u svim oblicima svojine, na primer bolnice, domovi zdravlja, domovi za starije, objekti obrazovanja, otvoreni i zatvoreni sportski i rekreativni objekti, objekti kulture, saobraćajni terminali, pošte i drugi objekti.⁷³

U Srbiji ne postoji nacionalna strategija za obezbeđivanje pristupačnosti, na šta je ukazao i Komitet za prava osoba sa invaliditetom u Zaključnim zapažanjima o inicijalnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.⁷⁴ Postojanje strateškog dokumenta je od izuzetne važnosti, s obzirom da je za obezbeđivanje pristupačnosti objekata i usluga, u smislu obaveza preuzetih Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, potrebno određeno vreme i znatna finansijska sredstva.

2.2. Šta je pristupačnost i zašto je važna osobama sa invaliditetom

Pristupačnost predstavlja mogućnost osobe sa invaliditetom da se nesmetano kreće i boravi u različitim objektima u javnoj upotrebi i na različitim javnim površinama, kao i da nesmetano koristi različite javne usluge, ravnopravno sa osobama bez invaliditeta. Pored toga, pristupačnost predstavlja i dostupnost informacija i komunikacija osobama sa invalidi-

70 *Sl. glasnik RS*, br. 72/2009, 81/2009 – ispr, 64/2010 – odluka US, 24/2011, 121/2012, 42/2013 – odluka US, 50/2013 – odluka US, 98/2013 – odluka US, 132/2014 i 145/2014.

71 Član 1. Zakona o planiranju i izgradnji.

72 *Ibid.* Član 5, stav 1.

73 *Ibid.* Član 2, tačka 22a.

74 Zaključna zapažanja o inicijalnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, CRPD/C/SRB/CO/1, maj 2016, dostupno na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/zakljucna_zapazanja_komiteta_za_prava_osoba_sa_invaliditetom_srb.pdf, pristupljeno 27. 9. 2018.

tetom.⁷⁵ To znači da osoba sa invaliditetom ima pravo da slobodno i nesmetano traži i dobije informaciju na način i/ili u formatu, odnosno, primenom tehnologije kojajoj odgovara, kao i da ima pravo da na isti način pruži informaciju i komunicira sa drugima. Načini i formati komunikacije mogu biti veoma različiti, na primer Brajevo pismo, tumači za znakovni jezik, uveličani formati i slično.

Objekti u javnoj upotrebi su zatvoreni prostori koji su na raspolaganju građanima radi obavljanja najrazličitijih aktivnosti, kao što su pružanje usluga, okupljanje, prisustvovanje događajima, pružanje različitih vidova podrške i zaštite i slično.⁷⁶ U ovu grupu spadaju i radna mesta kako bi osobe sa invaliditetom mogle efikasno da rade i ostvaruju rezultate rada. Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom je propisano da je potrebno obezbediti pristupačnost stambenih objekata,⁷⁷ dok je Zakonom o planiranju i izgradnji propisano da se stambene i stambeno-poslovne zgrade sa deset i više stanova moraju projektovati i graditi tako da se svim korisnicima, a naročito osobama sa invaliditetom, deci i starijim osobama omogućava nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad.⁷⁸

Javne površine su otvoreni prostori koji su na raspolaganju građanima za različite namene, kao što je učešće u saobraćaju, okupljanje, odmor, zabava, rekreacija i slično,⁷⁹ dok *javne usluge*⁸⁰ predstavljaju vid usluga koje su na raspolaganju širokom krugu korisnika, a čiji su pružaoci različita pravna i fizička lica, uključujući organe javne vlasti, bez obzira da li se za tu uslugu plaća naknada ili je besplatna.⁸¹

Kod obezbeđivanja pristupačnosti za osobe sa invaliditetom potrebno je voditi računa i o njihovim drugim ličnim svojstvima, a ne samo o invaliditetu. Komitet UN za prava osoba sa invaliditetom u *Opštem komentaru*

75 Član 9. stav 1. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

76 To su, primera radi, objekti u oblasti obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, javnog reda, kulture, sporta, turizma, objekti koji se koriste za zaštitu životne sredine, zaštitu od elementarnih nepogoda, pravosudni objekti i zatvori, zatim, objekti za društvene interakcije, rekreaciju, verske i političke aktivnosti. Takođe, u ovu grupu sadaju i trgovinski objekti, poštanska zdanja, banke, objekti u kojima se pružaju telekomunikacijske i informativne usluge i servisi.

77 Član 9. stav 1. tačka (a) Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

78 Član 5. stav 2. Zakona o planiranju i izgradnji.

79 To su, primera radi, parkovi, zelene površine, trgovi, ulice, pešački prelazi, druge javne saobraćajnice i slično.

80 Član 13. stav 2. Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba s invaliditetom

81 U ovu grupu spadaju usluge javnog prevoza, te ni kod ove usluge nije od značaja ko je vlasnik i pružalac usluge, odnosno, da li to lice pripada javnom ili privatnom sektoru.

*broj 2 o pristupačnosti*⁸² ukazao da kod obezbeđivanja pristupačnosti treba uzeti u obzir starosne i rodne perspektive, odnosno, prilagoditi usluge i postupke i u odnosu na pol/rod i u odnosu na starosno doba.⁸³ Na primer, Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom propisano je da je prilikom obezbeđivanja pristupa zdravstvenim uslugama za osobe sa invaliditetom potrebno voditi računa o polu, naročito kada je reč o pružanju usluga iz oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja.⁸⁴ S tim u vezi, Komitet za prava osoba sa invaliditetom izrazio je zabrinutost zbog ograničenog pristupa zdravstvenim uslugama u Srbiji, naročito pristupa uslugama vezanim za seksualno i reproduktivno zdravlje.⁸⁵

2.3. Razlika između obezbeđivanja pristupačnosti i razumnog prilagođavanja

Dok se obezbeđivanje pristupačnosti odnosi na sve osobe sa invaliditetom, razumna prilagođavanja se odnose na konkretnog muškarca ili ženu sa invaliditetom, njegov/njen invaliditet i konkretnu situaciju u kojoj se on/ona nalazi. Može se dogoditi da je potrebno obezbediti pristupačnost objekta, površine, usluge, informacije ili komunikacije osobi sa retkom vrstom invaliditeta, odnosno, osobi koja ne koristi neko od sredstava i metoda za obezbeđivanje pristupačnosti (na primer, ne čita Brajevo pismo), usled čega može doći do toga da primena standarda pristupačnosti neće obezbediti pristupačnost ovoj konkretnoj osobi sa invaliditetom. Tada se mogu primeniti i razumna prilagođavanja, pod uslovom da njihovo pružanje ne predstavlja nesrazmeran teret za onoga ko obezbeđuje prilagođavanje. Dužnost obezbeđivanja razumnog prilagođavanja počinje onda kada je osobi sa invaliditetom prilagođavanje neophodno, na primer, da bi mogla da se školuje ili radi. Tokom prilagođavanja, nosiocu ove obaveze mogu biti od koristi propisani standardi pristupačnosti, ali se može dogoditi da osoba ima takvu vrstu invaliditeta da će biti potrebno da se prilagođavanje sprovede i van domašaja standarda pristupačnosti.⁸⁶ Na primer, razumno prilagođavanje radnog mesta predstavlja obavezu poslodavca koji zapošljava osobu sa invalidi-

82 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 2 – Pristupačnost, (CRPD/C/GC/1), 2014, dostupno na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/opsti_komentar_2_pristupacnost_cl_9.pdf, pristupljeno 27. 9. 2018.

83 Tačka 13. Opšteg komentara br. 2 – Pristupačnost.

84 Član 25. stav 1. tačka (a) Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

85 Više o tome: Zaključna zapažanja o inicijalnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

86 Tačka 18. Opšteg komentara br. 2 – Pristupačnost.

tetom, kako bi konkretnom zaposlenom učinio radno mesto pristupačnim. Razumno prilagođavanje radnog mesta se može obezbediti na različite načine – pribavljanjemopreme, mašina ili alata koji će zaposlenom sa invaliditetom omogućiti daobavlja svoje radne zadatke.

Pristupačnost je veoma važna komponenta u obezbeđivanju i unapređenju punog ostvarivanja svih ljudskih prava osoba sa invaliditetom kako bi uživali pravo na samostalni život i puno učešće u svim sferama života, ravnopravno sa drugima.⁸⁷ Osobe sa invaliditetom treba da imaju jednak pristup svim dobrima, proizvodima i uslugama namenjenim javnosti, na način koji će poštovati njihovo dostojanstvo, bez diskriminacije.⁸⁸

Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti

Gradu Kragujevcu i Narodnoj biblioteci „Vuk Karadžić“ u Kragujevcu upućena je preporuka mera za ostvarivanje ravnopravnosti – dapreduzmu odgovarajuće mere iz svoje nadležnosti radi otklanjanja smetnji u vezi sa funkcionisanjem lifta u zgradi Gradskog doma Kragujevac, u cilju obezbeđivanja pristupačnosti biblioteke i dostupnosti njenih usluga osobama sa invaliditetom i njihovog ravnopravnog učešća u kulturnom životu.

Jednoj banci je upućena preporuka mera za ostvarivanje ravnopravnosti to da preduzme sve neophodne mere i aktivnosti kako bi obezbedila da osobe sa invaliditetom na ravnopravnoj osnovi mogu da koriste sve bankarske usluge, što uključuje nesmetan pristup poslovnim prostorijama banke, šalterima, pultovima i bankomatima.

Policijskoj upravi Kraljevo preporučeno je da preduzme mere u cilju obezbeđivanja pristupačnosti ulaza i prostorija koji koristi PU Kraljevo u cilju obezbeđivanja dostupnosti usluga osobama sa invaliditetom.

Višem sudu u Somboru preporučeno je da nastavi aktivnosti na postavljanju aluminijumske teleskopske rampe i obezbeđivanju pristupačnosti objekta koji koriste Osnovni i Viši sud u Somboru, kako bi se omogućilo da osobe sa invaliditetom imaju jednak pristup objektu u javnoj upotrebi.

87 Član 9. stav 1. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

88 Tačka 13. Opšteg komentara br. 2 – Pristupačnost.

2.4. Dužnost obezbeđivanja pristupačnosti

Postoji razlika u obezbeđivanju pristupačnosti između novoizgrađenih objekata i novouspostavljenih usluga i onih koje postoje od ranije. Svi novi objekti, infrastruktura, dobra, proizvodi i usluge moraju biti dizajnirani tako da budu potpuno pristupačni osobama sa invaliditetom, dok kod postojećih, odnosno, već izgrađenih objekata, prevoza, informacija, komunikacije i usluga, treba jasno odrediti dužnosti različitih organa javne vlasti, pravnih i fizičkih lica koje moraju da preduzmu kako bi obezbedili pristupačnost. Pored toga, neohodno je da se vrši nadzor nad poštovanjem standarda pristupačnosti, te da se sankcionišu oni koji ne poštuju ove standarde.⁸⁹ Države ne mogu da koriste mere štednje kao izgovor za neispunjavanje obaveze obezbeđivanja pristupačnosti za osobe sa invaliditetom. Prema Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom i međunarodnim standardima, obaveza primene standarda pristupačnosti je безусловna što znači da strana koja je u obavezi da obezbedi pristupačnost ne može da se izgovara *troškovima i teretom* koji obezbeđivanje pristupačnosti za osobe sa invaliditetom predstavlja za nju.⁹⁰

Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom propisane su mere koje je potrebno preduzeti kako bi se obezbedila pristupačnost osobama sa invaliditetom fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim pogodnostima i uslugama.

Te mere su:⁹¹

- 1) propisivanje, promovisanje i praćenje primene minimalnih standarda i smernica za pristupačnost objekata i usluga u javnoj upotrebi;
- 2) sva pravna i fizička lica koja pružaju usluge i pogodnosti koje su na raspolaganju javnosti, moraju voditi računa o svim aspektima njihove pristupačnosti osobama sa invaliditetom;
- 3) nosioci obaveze obezbeđivanja pristupačnosti treba da budu edukovani o problemima pristupačnosti s kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom;

89 Tačka 24. Opšteg komentara br. 2 – Pristupačnost.

90 Tačka 25. Opšteg komentara br. 2 – Pristupačnost.

91 Član 9. stav 2. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

- 4) u zgradama i drugim javnim objektima, potrebno je obezbediti oznake na Brajevom pismu, tako da se lako čitaju i razumeju;
- 5) kako bi se olakšao pristup zgradama i drugim objektima otvorenim za javnost, potrebno je pružiti oblike neposredne podrške i obezbediti posrednike, uključujući vodiče, čitače i stručne tumače za znakovni jezik;
- 6) obezbeđivanje drugih odgovarajućih oblika pomoći i podrške osobama sa invaliditetom kako bi im se obezbedio pristup informacijama;
- 7) podsticanje pristupa osoba sa invaliditetom novim informacionim i komunikacionim tehnologijama i sistemima, uključujući internet;
- 8) podsticanje blagovremene izrade, razvoja, proizvodnje i distribucije dostupnih informacionih i komunikacionih tehnologija i sistema, kako bi postali dostupni osobama sa invaliditetom uz minimalne troškove.

Prema Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, vlasnik objekta u javnoj upotrebi, kao i javno preduzeće nadležno za održavanje javnih površina, dužni su da obezbede pristupi adaptaciju objektu u javnoj upotrebi, kao i pristup javnoj površini svim osobama sa invaliditetom, bez obzira na vrstu i stepen njihovog invaliditeta. Ovu obavezu ima i drugo lice na koje je vlasnik preneo parvo korišćenja određenog objekta ili javne površine, osim ukoliko se nisu drugačije dogovorili.⁹²

Gradovi i opštine imaju dužnost da preduzmu mere sa ciljem da se fizička sredina, zgrade, javne površine i prevoz u lokalnoj samoupravi učine pristupačnim osobama sa invaliditetom.⁹³

Kada je reč o obezbeđivanju pristupačnosti informacija i komunikacija putem upotrebe odgovarajućih tehnologija, nosioci ove dužnosti su organi državne uprave, autonomne pokrajine i lokalne samouprave koji su nadležni za poslove kulture i medija. Njihova dužnost se naročito, ali ne i jedino, odnosi na dnevno saopštavanje informacija namenjenih osobama sa invaliditetom, primenom odgovarajuće tehnologije simultanog pisanog teksta.⁹⁴

92 Član 16. st. 1. i 2. Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba s invaliditetom.

93 *Ibid.* Član 33.

94 *Ibid.* Član 35.

2.5. Nepristupačnost kao poseban slučaj diskriminacije

U Opštem komentaru broj 2 ukazano je da je pristupačnost preduslov za samostalan život osoba sa invaliditetom, a time i preduslov za puno i ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u društvu. Ova obaveza spada u *ex ante* obaveze i nije uslovljena postojanjem zahteva da se pristupačnost obezbedi. Zbog toga uskraćivanje pristupa fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informaciono-komunkacaione tehnologije, infrastrukturi i javnim uslugama, treba posmatrati u kontekstu diskriminacije.⁹⁵ S tim u vezi, Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom zabranjena je diskriminacija na osnovu invaliditeta u pogledu dostupnosti usluga i pristupa objektima u javnoj upotrebi i javnim površinama, a diskriminacija na osnovu invaliditeta u pogledu dostupnosti usluga naročito obuhvata: 1) odbijanje pružanja usluga osobi sa invaliditetom, osim ako bi pružanje usluge ugrozilo život ili zdravlje osobe sa invaliditetom ili neke druge osobe; 2) pružanje usluge osobi sa invaliditetom pod drugačijim i nepovoljnijim uslovima od onih pod kojima se usluga pruža drugim korisnicima, osim ako bi pružanje usluge pod redovnim uslovima ugrozilo život ili zdravlje osobe sa invaliditetom ili neke druge osobe, kao i 3) odbijanje da se izvrši tehnička adaptacija objekta, neophodna da bi se usluga pružila korisniku sa invaliditetom.⁹⁶ Takođe, diskriminacijana osnovu invaliditeta u oblasti zapošljavanja postoji kada se odbije da se izvrši tehnička adaptaciju radnog mesta koja omogućuje efikasan rad osobe sa invaliditetom, ako troškovi adaptacije ne padaju na teret poslodavca ili nisu nesrazmerni u odnosu na dobit koju poslodavac ostvaruje zapošljavanjem osobe sa invaliditetom.⁹⁷

Na kraju, treba ukazati da u Srbiji još uvek nije izričito propisano da je odbijanje razumnog prilagođavanja poseban oblik diskriminacije. Evropski sud za ljudska prava je u odluci *Çam protiv Turske* (predstavka br. 51500/08, presuda od 23.2.2016)⁹⁸ utvrdio je da je uskraćivanje razumnog prilagođavanja oblik diskriminacije koji potpada pod opseg člana 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

95 Tačka 23. Opšteg komentara br. 2 – Pristupačnost.

96 Član 13. stav 5. Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba s invaliditetom.

97 *Ibid.* Član 22. stav 4.

98 Tekst presude dostupan je na francuskom jeziku na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-161050%22%5D%7D>, dok je sažetak i komentar dostupan na engleskom jeziku na: <https://strasbourgobservers.com/2016/04/01/disability-discrimination-because-of-denial-of-reasonable-accommodations-a-very-positive-connection-between-the-echr-and-the-uncrpd-in-cam-v-turkey/>, pristupljeno 30. 9. 2018.

Praksa Vrhovnog kasacionog suda⁹⁹

[...] tužilac prilikom kretanja invalidskim kolicima nije u mogućnosti da pređe ivičnjake u gradu postavljene između kolovoza i trotoara, zbog čega je primoran da koristi alternativne pravce i da se kreće na mestima gde postoje oboreni ivičnjaci, ili po putu gde saobraćaju vozila, što iziskuje mnogo više vremena da dođe do određenog mesta [...]

[...] Gradska uprava za saobraćaj i puteve grada N.S. je 26.08.2008. godine donela informaciju o potrebi preduzimanja mera sa ciljem da se javne površine učine pristupačnim osobama sa invaliditetom. Postavljeni su okviri za strategiju za period od 2007. godine do 2015. godine, a jedan od posebnih ciljeva je postepena i kontinuirana adaptacija postojećih javnih objekata i saobraćajne infrastrukture i prevoznih sredstava u javnom prevozu putnika, kako bi postali pristupačni za osobe sa invaliditetom. [...] zaključkom Veća grada N.S. od 02.09.2008. godine zadužena je Gradska uprava za komunalne poslove da prilikom izrade predloga finansijskog plana prihoda i primanja i rashoda i izdataka za 2009. godinu planira finansijska sredstva namenjena za uklanjanje arhitektonskih barijera na javnim površinama u gradu N.S. Utvrđeno je i da je javno gradsko saobraćajno preduzeće grada N.S. u gradski i prigradski saobraćaj za prevoz putnika uključilo i niskopodne autobuse koji saobraćaju i pored ulice u kojoj tužilac živi[...]

[...] Po oceni Vrhovnog kasacionog suda, tužilac radnjama tuženih, odnosno, neprilagođavanjem svih ivičnjaka u gradu N.S. i neuklanjanjem oštećenja na trotoarima, nije pretrpeo diskriminaciju, iz razloga što postoji razumno i objektivno opravdanje za razliku u postupanju u ovoj oblasti. Naime, utvrđeno je da su kod tuženih donete mere i predviđene aktivnosti radi ukupnog poboljšanja uslova zbog osoba sa invaliditetom, koje obuhvataju period do 2015. godine, te da su neki ivičnjaci već uklonjeni, da su obezbeđena posebna vozila za osobe sa invaliditetom i niskopodni autobusi za javni prevoz. Neuklanjanje svih oštećenja na stazama i trotoarima, kao i svih barijera i ivičnjaka na ulicama u gradu N.S. nisu imali za cilj diskriminaciju tužioca kao osobe sa invaliditetom, već predstavljaju dugotrajan proces uslovljen materijalnim mogućnostima društvene zajednice, pa se radnje tuženih moraju posmatrati sa aspekta proporcionalnosti legitimnom cilju koji se merama ostvaruje. Stoga nisu ispunjeni uslovi da se tuženi obavežu da tužiocu naknade nematerijalnu štetu i odbija se revizija tužioca kao neosnovana [...]

99 Vrhovni kasacioni sud, Rev 99/11 od 10.2.2011.

Ova odluka je primer pogrešnog rezonovanja suda u vezi sa diskriminacijom osoba sa invaliditetom. I sam Vrhovni kasacioni sud konstatuje da se Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom primenjuje od 1. januara 2007. godine, a odluka Vrhovnog kasacionog suda je iz 2011. godine, odnosno, doneta je skoro četiri godine nakon početka primene navedenog zakona. Iako je odredbama člana 33. Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom jasno propisano da su jedinice lokalne samouprave dužne da preduzmu mere sa ciljem da se fizička sredina, zgrade, javne površine i prevoz učine pristupačnim osobama sa invaliditetom, Vrhovni kasacioni sud u obrazloženju pogrešno primenjuje materijalno pravo, obrazlažući „opravdanost“ razlikovanja prema tužiocu u odnosu na član 8. Zakona o zabrani diskriminacije – povreda načela jednakih prava i obaveza. Nejasno je zašto sud ovo nije tretirao kao slučaj neposredne diskriminacije, koja se ne može opravdati na način na koji to obrazlaže sud. Veoma je zabrinjavajuće što sud zaključuje da tužilac nije pretrpeo diskriminaciju, jer smatra da postoji razumno i objektivno opravdanje za razliku u postupanju u ovoj oblasti – materijalne mogućnosti i to što grad N.S. „nije imao cilj“ da diskriminiše tužioca, kao osobu sa invaliditetom, iako je u slučajevima diskriminacije irelevantno da li je neko imao cilj da diskriminiše.

3. PRINUDNA HOSPITALIZACIJA

3.1. Protivpravno lišenje slobode i mučenje osoba sa invaliditetom

Ratifikacijom *Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom*¹⁰⁰ Srbija se obavezala da obezbedi da osobe sa invaliditetom svuda budu priznate pred zakonom, kao i druga lica,¹⁰¹ da ravnopravno sa drugima uživaju pravo na ličnu slobodu i bezbednost i da ne budu lišene slobode protivzakonito ili nečijom samovoljom, da svako lišavanje slobode bude u skladu sa zakonom, kao i da postojanje invaliditeta ne može biti opravdanje za lišavanje slobode. U slučaju kada je osoba sa invaliditetom lišena slobode, država je dužna da obezbedi da osoba sa invaliditetom, ravnopravno sa drugima, ima pravo na garancije u skladu s međunarodnim pravom koje se odnose na ljudska prava i da se sa njom postupa u skladu s ciljevima i načelima

100 Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (*Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009).

101 Član 12. stav 1. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, uključujući obezbeđenje odgovarajućeg smeštaja.¹⁰²

Konvencijom je izričito propisano da niko ne sme biti izložen zlostavljanju ili okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, a naročito podvrgavanju medicinskim ili naučnim eksperimentima bez svoje saglasnosti. U skladu sa tim, država se obavezala da će preduzeti sve efikasne zakonske, administrativne, sudske ili druge mere u cilju sprečavanja da osobe sa invaliditetom, ravnopravno sa drugima, budu izložene zlostavljanju ili svirepom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.¹⁰³

Tortura, u smislu odredaba *Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka*,¹⁰⁴ označava svaki akt kojim se jednom licu namerno nanose bol ili teške fizičke i/ili mentalne patnje u cilju dobijanja od njega ili nekog trećeg lica obaveštenja ili priznanja ili njegovog kažnjavanja za delo koje je to ili neko treće lice izvršilo ili za čije izvršenje je osumnjičeno, zastrašivanja tog lica ili vršenja pritiska na njega ili zastrašivanja ili vršenja pritiska na neko treće lice ili iz bilo kojeg drugog razloga zasnovanog na bilo kom obliku diskriminacije, ako tu bol ili te patnje nanosi službeno lice ili bilo koje drugo lice koje deluje u službenom svojstvu ili na njegov podsticaj ili sa njegovim izričitim ili prećutnim pristankom. S druge strane, tortura se ne odnosi na bol ili patnje koje su rezultat isključivo zakonitih sankcija, neodvojivih od tih sankcija ili koje te sankcije prouzrokuju.¹⁰⁵ Srbija se obavezala da će se postarati da nadležni organi neodložno izvrše nepristrasnu istragu svaki put kad postoje opravdani razlozi da se posumnja da je na njenoj teritoriji izvršen akt torture.¹⁰⁶ Pored toga, svakom licu koje tvrdi da je bilo podvrgnuto torturi, država mora da obezbedi pravo na žalbu nadležnim organima koji će neodložno i nepristrasno ispitati slučaj¹⁰⁷.

U *Opštem komentaru br. 1* Komiteta za prava osoba sa invaliditetom¹⁰⁸ istaknuto je da prinudno lečenje koje sprovode psihijatrijski i ostali zdrav-

102 Član 14. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

103 Član 15. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

104 *Sl. glasnik SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 9/1991.

105 Član 1. Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka.

106 *Ibid.* Član 12.

107 *Ibid.* Član 13.

108 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, *Opšti komentar br. 1* načlan 12. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom – Ravnopravnost pred zakonom (CRPD/C/GC/1), 2014, dostupno na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/srp-opsti_komentar_clan_12.pdf, pristupljeno 30. 9. 2018.

stveni i medicinski radnici predstavlja povredu prava na jednako priznavanje pred zakonom i kršenje prava na lični integritet osoba sa invaliditetom, kao i povredu prava na slobodu od mučenja nasilja, eksploatacije i zloupotrebe. Praksa uskraćivanja poslovne sposobnosti onemogućava osobe sa invaliditetom da izaberu medicinsko lečenje. Države moraju da poštuju poslovnu sposobnost osoba sa invaliditetom, što podrazumeva odlučivanje u svakom trenutku, uključujući i u kriznim situacijama, te treba da preduzmu sve mere kako bi obezbedile tačne i pristupačne informacije o opcijama usluga, dostupnost nemedicinskih pristupa i nezavisne podrške. U tom smislu, države imaju obavezu da obezbede pristup podršci za odlučivanje za osobe sa invaliditetom kojima je takva podrška potrebna, u vezi sa odlukama o psihijatrijskom i drugim medicinskim lečenjima.¹⁰⁹

Komitet je istakao da prinudno lečenje naročito predstavlja problem osobama psihosocijalnim, intelektualnim i drugim kognitivnim invaliditetom, zbog čega je preporučio državama da obezbede da se odluke u vezi sa fizičkim ili mentalnim integritetom mogu doneti samo uz slobodnu i informisanu saglasnost osobe o kojoj je reč.¹¹⁰

Takođe, Komitet UN protiv torture je u *Opštem komentaru br. 2*,¹¹¹ između ostalog, istakao da svaka država potpisnica treba da zabrani, predupredi i procesuiru mučenje i zlostavljanje u svakom kontekstu zadržavanja ili kontrole, kao na primer u bolnicama i institucijama koje se bave negom i/ili lečenjem osoba sa mentalnim invaliditetom.¹¹²

Zakonom o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama,¹¹³ pod određenim uslovima, dozvoljeno je prinudno zadržavanje i smeštaj osoba sa mentalnim invaliditetom u psihijatrijske ustanove. *Zadržavanje bez pristanka* predstavlja smeštaj osobe sa mentalnim invaliditetom u psihijatrijsku ustanovu, od trenutka donošenja odluke psihijatra o zadržavanju ovog lica bez njegovog pristanka, do odluke suda o smeštaju bez pristanka. Sa druge strane, *smeštaj bez pristanka* predstavlja smeštaj osobe sa mentalnim invaliditetom u psihijatrijsku ustanovu, bez pristanka osobe, odnosno, pristanka zakonskog zastupnika koji je dat bez pretnji ili nepriličnog podstrekivanja i to pošto su pružene dovoljne i razumljive informacije o dijagnostičkoj proceduri, svrsi, načinu i predviđenom trajanju lečenja i očekivanim koristima od njega, kao i alternativnim načinima lečenja, uključujući manje intruzivne

109 Tačka 38. Opšteg komentar br. 1 na član 12. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom – Ravnopravnost pred zakonom.

110 *Ibid.*

111 Opšti komentar br. 2 Komiteta UN protiv torture (CAT/C/GC/2), 2008.

112 Tačka 15. Opšteg komentara br. 2 Komiteta UN protiv torture.

113 *Sl. glasnik RS*, br. 45/2013.

metode, mogućim bolovima i nelagodnostima, rizicima i propratnim pojavama predložene terapije.¹¹⁴ Ovim zakonom je propisano da svaka osoba sa mentalnim invaliditetom ima pravo na humani tretman, uz puno poštovanje sopstvenog dostojanstva.¹¹⁵

Komiteta UN protiv torture izrazio je zabrinutost zbog lošeg i neadekvatnog tretmana u institucijama u Srbiji, posebno zbog tretmana dece i odraslih sa mentalnim ili fizičkim invaliditetom, a u tom smislu naročito zbog zatvaranja i dugotrajnog sputavanja koje se koristi u institucijama socijalne zaštite za osobe sa mentalnim invaliditetom i psihijatrijskim bolnicama, koje mogu prerasti u torturu ili okrutno, nečovečno i ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje.¹¹⁶ Tada je komitet izrazio zabrinutost zbog toga što u Srbiji nisu pokrenute istrage u vezi sa ovakvim postupanjima. Skoro sedam godina kasnije, komitet je sa zabrinutošću konstatovao da i pored toga što je Srbija usvojila Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama dalje je veliki broj lica sa mentalnim i psihosocijalnim invaliditetom protiv svoje smešten u psihijatrijske ustanove, te da nije učinjen skoro nikakav napredak ka deinstitucionalizaciji.¹¹⁷

Pored ova dva UN komiteta i Komitet za prava deteta izrazio je zabrinutost zbog broja dece koja su u institucijama, uključujući i decu ispod tri godine, posebno kada su u pitanju deca sa invaliditetom.¹¹⁸ Komitet je istakao da su deca sa invaliditetom i dalje prezastupljena u rezidencijalnim institucijama u kojima uslovi nisu adekvatni, a deca su segregisana, zanemarena, sa ograničenom privatnošću, isključena iz obrazovanja i u riziku od neodgovarajućeg medicinskog tretmana.

3.2. *Prinudna hospitalizacija osoba sa invaliditetom*

Premao odredbama Zakona o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama, osoba sa mentalnim invaliditetom, za koju doktor medicine ili psihijatar pro-

114 Član 2. tač. 10. i 11. Zakona o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama.

115 *Ibid.* Član 5.

116 Komitet UN protiv torture, Zaključna zapažanja povodom inicijalnog izveštaja Srbije, (CAT/C/SRB/CO/1 od 19. januara 2009).

117 Komitet UN protiv torture, Zaključna zapažanja o drugom periodičnom izveštaju Republike Srbije (CAT/C/SRB/CO/2 od 12. maja 2015), dostupno na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/zakljucna_zapazanja_komiteta_povodom_razmatranja_drugog_periodicnog_izvestaja.pdf, pristupljeno 28. 9. 2018.

118 Komiteta za pravdeteta, Zaključna zapažanja povodom drugog i trećeg izveštaja Srbije (CRC/C/SRB/CO/2–3 od 7. marta 2017), dostupno na: <http://www.ljudska-prava.gov.rs/sh/node/19966>, pristupljeno 29. 9. 2018.

ceni da usled mentalnih smetnji, ozbiljno i direktno ugrožava sopstveni život ili zdravlje ili bezbednost, odnosno život ili zdravlje ili bezbednost drugog lica, može biti smeštena u psihijatrijsku ustanovu bez svog pristanka, samo ondakada nisu raspoloživi manje restriktivni načini za pružanje zdravstvene zaštite, odnosno, onda kada je to jedini način da mu/joj se obezbedi neophodna medicinska mera, koja traje samo dok traju zdravstveni razlozi za zadržavanje ili smeštaj bez pristanka u psihijatrijskoj ustanovi. Osoba koja je lišena poslovne sposobnosti može biti smeštena u psihijatrijsku ustanovu i bez pristanka njegovog/njenog zakonskog zastupnika. Smeštaj i zadržavanje osobe bez pristanka u psihijatrijskoj ustanovi može se sprovesti samo u skladu sa postupkom koji je propisan ovom zakonom,¹¹⁹ a koji će detaljnije biti opisan u sledećem odeljku.

Komitet za prava osoba sa invaliditetom je u Zaključnim zapažanjima o inicijalnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom iz 2016. godine izrazio zabrinutost što Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama dozvoljava lišavanje slobode na osnovu invaliditeta i dozvoljava smeštaj u psihijatrijsku ustanovu bez pristanka i prisilan smeštaj dece i odraslih sa mentalnim i/ ili psihosocijalnim invaliditetom u institucije.

Specijalni izvestilac UN za pitanja mučenja, Manfred Novak, u izveštaju iz 2008. godine (A/63/175) podsetio je da član 14. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom zabranjuje nezakonito i arbitrarno lišavanje slobode i postojanje invaliditeta kao opravdanja za lišenje slobode.

U izveštaju specijalnog izvestioca UN za pitanja mučenja, Huana E. Mendeza, iz 2013. godine (A/HRC/22/53) navedeno je da neprimerna ili neopravdana institucionalizacija pojedinca bez pristanka može predstavljati torturu ili zlostavljanje, kao i primena sile preko onoga što je stroga neophodnost.

3.3. Postupak prinudnog zadržavanja i smeštanja osoba sa mentalnim invaliditetom u psihijatrijskoj ustanovi

Postupak prinudnog zadržavanja i smeštaja osobe sa mentalnim invaliditetom u psihijatrijsku ustanovu detaljno je propisan Zakonom o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama. Ovaj postupak mogu pokrenuti: članovi uže porodice osobe sa mentalnim invaliditetom, organ starateljstva, poslodavac

119 Član 21. Zakona o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama.

vac i zdravstveni radnici, tako što će o ugrožavajućem ponašanju osobe sa invaliditetom obavestiti ministarstvo unutrašnjih poslova i hitnu medicinsku pomoć. Službena lica ministarstva unutrašnjih poslova i zdravstveni radnici hitne medicinske pomoći, dužni su da bez odlaganja odvedu osobu sa mentalnim invaliditetom u najbliži dom zdravlja ili zavod za hitnu medicinsku pomoć. Ukoliko, nakon pregleda, lekar procenida je osobi sa mentalnim invaliditetom potrebno stacionarno lečenje, uputiće je u psihijatrijsku ustanovu, bez odlaganja.¹²⁰

3.3.1. Postupak u psihijatrijskoj ustanovi

Nakon prijema u psihijatrijsku ustanovu, psihijatar je dužan da bez odlaganja pregleda osobu sa mentalnim invaliditetom, kako bi utvrdio da li postoje zdravstveni razlozi za stacionarno lečenje.¹²¹ Ukoliko proceni da postoje zdravstveni razlozi da se osoba zadrži u psihijatrijskoj ustanovi bez pristanka, psihijatar je dužan da bez odlaganja donese obrazloženu odluku o zadržavanju pacijenta bez pristanka. Psihijatar je dužan da ovu odluku, na prigodan način, saopšti i obrazloži osobi sa mentalnim invaliditetom i da je upozna sa razlozima i ciljevima takvog zadržavanja, kao i sa pravima i dužnostima osobe, u skladu sa zakonom.¹²²

Psihijatrijska ustanova koja je zadržala¹²³ osobu sa mentalnim invaliditetom bez pristanka dužna je da organizuje hitan konzilijarni pregled, te da roku od 24 sata od dana konzilijarnog pregleda dostavi nadležnom sudu, na području na kojem se nalazi ta psihijatrijska ustanova, obaveštenje o zadržavanju, zajedno sa medicinskom dokumentacijom, kao i obrazloženje o zdravstvenim razlozima za zadržavanje osobe sa mentalnim invaliditetom bez pristanka u psihijatrijskoj ustanovi.¹²⁴

3.3.2. Postupak pred sudom

Postupak pred sudom za zadržavanje osobe sa mentalnim invaliditetom bez pristanka u psihijatrijskoj ustanovi je hitan i iz njega je isključena opšta javnost.¹²⁵ Sud je u obavezi da održi ročište u roku od tri dana od dana

120 *Ibid.* Član 22.

121 *Ibid.* Član 23.

122 *Ibid.* Član 24.

123 Psihijatrijska ustanova će sprovesti isti postupak za zadržavanje osobe sa mentalnim invaliditetom bez njenog pristanka i onda kada je osoba već smeštena u psihijatrijsku ustanovu uz svoj pristanak, pa taj pristanak opozove, ukoliko u međuvremenu nastupe zdravstveni razlozi za smeštaj bez pristanka.

124 Član 25. stav 2. Zakona o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama.

125 *Ibid.* Član 28. st. 1. i 2.

prijema obaveštenja psihijatrijske ustanove o zadržavanju osobe sa mentalnim invaliditetom bez njenog pristanka. Ročište se održava u psihijatrijskoj ustanovi i sud je dužan da sasluša osobu sa mentalnim invaliditetom, kako bi doneo odluku o zadržavanju u psihijatrijskoj ustanovi bez pristanka.¹²⁶ Pre donošenja odluke o zadržavanju bez pristanka u psihijatrijskoj ustanovi, pored održavanja ročišta i obaveznog saslušavanja osobe o čijem zadržavanju odlučuje, sud je dužan da pribavi pismeni nalaz i mišljenje jednog od psihijatarara sa liste stalnih sudskih veštaka o tome da li je zadržavanje bez pristanka opravdano. Veštak je u obavezi da lično pregleda osobu sa mentalnim invaliditetom. Pored toga, pre donošenja odluke o zadržavanju bez pristanka sud može da zatraži obaveštenje i od nadležnog organa starateljstva, članova uže porodice osobe o čijem zadržavanju odlučuje, kao i od drugih lica koji mogu dati podatke koji mogu biti od uticaja na odluku.¹²⁷

Nakon ovih radnji, sud je dužan da u roku od tri dana donese odluku o zadržavanju osobe sa mentalnim invaliditetom bez pristanka u psihijatrijskoj ustanovi.¹²⁸ Odluka se donosi u formi rešenja.¹²⁹ U ovoj odluci, sud mora da odredi i vreme zadržavanja u psihijatrijskoj ustanovi, koje ne može biti duže od 30 dana računajući od dana kada je psihijatar doneo odluku o zadržavanju osobe sa mentalnim invaliditetom bez njenog pristanka.¹³⁰ Međutim, ukoliko psihijatrijska ustanova proceni da pacijent koji je zadržan bez svog pristanka, treba da ostane na bolničkom lečenju i nakon isteka vremena zadržavanja određenog u rešenju suda, dužna je da pet dana pre isteka ovog roka predloži sudu donošenje rešenja o produženju zadržavanja te osobe, u skladu sa procenom konzilijuma psihijatrijske ustanove u pogledu ishoda lečenja.¹³¹

Nakon prijema predloga psihijatrijske ustanove, sud je dužan da o ovom predlogu odluči do isteka vremena određenog rešenjem o zadržavanju bez pristanka. Ukoliko smatra da je zadržavanje opravdano, sud donosi rešenje o produžavanju zadržavanja osobe sa mentalnim invaliditetom bez pristanka u psihijatrijskoj ustanovi. Zadržavanje se može produžiti na rok koji ne može biti duži od tri meseca od dana isteka vremena određenog rešenjem suda o zadržavanju bez pristanka. Svako dalje zadržavanje u psihijatrijskoj ustanovi bez pristanka osobe sa invaliditetom može se

126 *Ibid.* Član 29. stav 1.

127 *Ibid.* Član 32.

128 *Ibid.* Član 29. stav 2.

129 *Ibid.* Član 34. stav 1.

130 *Ibid.* Član 33.

131 *Ibid.* Član 34. stav 1.

produžiti rešenjem suda, na vreme do šest meseci.¹³² Rešenje o produženom zadržavanju u psihijatrijskoj ustanovi bez pristanka, sud donosi po istom postupku po kome je doneo i rešenje o zadržavanju bez pristanka, najkasnije do isteka prethodno određenog trajanja vremena zadržavanja bez pristanka. Sud je dužan da bez odlaganja ovo rešenje dostavi osobi sa invaliditetom koja je prinudno zadržana, njenom zakonskom zastupniku, odnosno, punomoćniku, jednom od članova uže porodice, nadležnom organu starateljstva i psihijatrijskoj ustanovi u kojoj je osoba sa invaliditetom zadržana bez pristanka.¹³³

Psihijatrijska ustanova, po pravilu, dostavlja sudu redovne tromesečne izveštaje o zdravstvenom stanju osobe koja je zadržana bez svog pristanka, a sud može da zahteva da se ovi izveštaji dostavljaju i češće.¹³⁴

Protiv rešenja o zadržavanju, odnosno, smeštaju u psihijatrijsku ustanovu, žalbu može da izjavi osoba koja je prinudno hospitalizovana, bez obzira na stanje svog mentalnog zdravlja, kao i njen zakonski zastupnik. Rok za podnošenje žalbe je tri dana od dana dostavljanja rešenja o zadržavanju, a žalba ne zadržava izvršenje rešenja, osim ako sud, iz opravdanih razloga, ne odluči drugačije. Sud žalbu sa spisima, bez odlaganja, dostavlja drugostepenom sudu, koji je dužan da o njoj odluči u roku od tri dana od dana prijema žalbe.¹³⁵

3.3.3. Izazovi

Nakon prikaza postupka koji je regulisan Zakonom o zaštiti lica mentalnim smetnjama, treba ukazati da je Komitet protiv torture u Zaključnim zapažanjima o drugom periodičnom izveštaju Republike Srbije konstatovao da u Srbiji i dalje ima slučajeva da je osoba primljena protiv svoje volje u psihijatrijsku bolnicu, da sudija nije mogao da je sasluša, niti je osoba bila obavještena o sudskoj odluci i dostupnim pravnim lekovima. Između ostalog, ovaj komitet je preporučio Srbiji da ubrza razvoj mera alternativne društvene podrške radi smanjenja broja lica sa mentalnim i psihosocijalnim invaliditetom koja su smeštena u ustanove. Pored toga, Srbiji je preporučeno da se smeštaj osobe protiv sopstvene volje u pritvor, uključujući psihijatrijske ustanove i ustanove socijalne zaštite, obavlja samo na osnovu zakonske odluke koja podleže periodičnom sudskom preispitivanju i garancijama za sve vrste delotvorne pravne zaštite.

132 *Ibid.* Član 34. st 2–4.

133 *Ibid.* Čl. 35. i 36.

134 *Ibid.* Član 34. stav 5.

135 *Ibid.* Član 37.

Međutim, Komitet za prava osoba sa invaliditetom mnogo je odlučniji po ovom pitanju, te u Zaključnim zapažanjima o inicijalnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom iz 2016. godine,¹³⁶ podstiče Srbiju da opozove zakone, uključujući Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama i zabrani zadržavanje po osnovu invaliditeta dece i odraslih sa mentalnim invaliditetom, uključujući zadržavanje bez pristanka u psihijatrijskim ustanovama i prisilno smeštanje u institucije, kao i da osigura da svi propisi i politike u vezi sa ovom oblašću budu u skladu sa Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom.

3.4. Medicinski tretman bez pristanka

Ako osoba sa mentalnim invaliditetom nije sposobna da dâ svoj pristanak na predloženi postupak lečenja, a nema zakonskog zastupnika ili nema uslova da se pristanak zakonskog zastupnika pribavi, ona ipak može biti podvrgnuta medicinskoj meri bez pristanka. Prema Zakonu o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama podvrgavanje medicinskoj meri bez pristanka može se sprovesti samo izuzetno, ako je: 1) lečenje neophodno da bi se sprečilo značajno pogoršanje pacijentovog zdravstvenog stanja; 2) medicinska mera usmerena ka ponovnom uspostavljanju sposobnosti donošenja odluke o pristanku na predloženu medicinsku meru; 3) preduzimanje medicinske mere neophodno da bi se sprečilo ugrožavanje života i bezbednosti pacijenta ili života i bezbednosti drugih lica.¹³⁷

Komitet za prava osoba sa invaliditetom izrazio je zabrinutost zbog izveštaja o upotrebi prisile, uključujući fizičko i hemijsko sputavanje, kao i prekomernu antipsihotičku terapiju, produženu izolaciju odraslih i dece sa psihosocijalnim i mentalnim invaliditetom u Srbiji, što se smatra surovim, nehumanim ili ponižavajućim postupanjem.¹³⁸ Takođe, Komitet protiv torture je u svojim zaključnim zapažanjima iz 2015. godine preporučio Srbiji da obezbedi da se upotreba sputavanja izbegava ili primenjuje samo kao poslednja moguća mera, kada sve ostale alternative za kontrolu ne uspeju, u najkraćem mogućem roku, pod strogim lekarskim nadzorom i da se svaka takva mera propisno evidentira. Pored toga, potrebno je da država obavlja česte preglede i preduzme delotvorne i nepristrasne istrage slu-

136 Zaključna zapažanja o inicijalnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, Komitet za prava osoba sa invaliditetom (CRPD/C/SRB/CO/1, maj 2016), dostupno na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/zakljucna_zapazanja_komiteta_za_prava_osoba_sa_invaliditetom_srb.pdf, pristupljeno 27. 9. 2018.

137 Član 19. stav 1. Zakona o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama.

138 *Ibid.*

čajeve zlostavljanja i preterane upotrebe restriktivnih mera u psihijatrijskim ustanovama, kao i da žrtvama obezbedi pravne lekove i obeštećenje. Slično tome i Komitet za prava deteta je u zaključnim zapažanjima iz 2017. godine istakao da je neophodno zabraniti fizičko sputavanje i izolaciju kao disciplinske metode dece koja su na smeštaju u institucijama, uz obezbeđivanja poštovanja principa najboljeg interesa deteta prilikom odlučivanja o neophodnom i odgovarajućem medicinskom tretmanu, uz garanciju da će se detetovo mišljenje čuti i uvažiti.

Specijalni izvestilac UN za pitanja mučenja, Manfred Novak, u izveštaju iz 2008. godine (A/63/175) zaključio je da prisilni i tretman bez pristanka u smislu primene psihijatrijskih lekova, naročito neuroleptika, u tretmanu mentalnih stanja mora biti pod detaljnim razmatranjem. U zavisnosti od okolnosti slučaja, pričinjena patnja i efekti po zdravlje pojedinca mogu predstavljati oblik torture i zlostavljanja.

Specijalni izvestilac UN za pitanja mučenja, Huan E. Mendez, u izveštaju iz 2013. godine (A/HRC/22/53) pozvao je sve države da zamene prinudno lečenje i zatvaranje osoba, uslugama u zajednici. Takve usluge moraju biti u skladu sa potrebama osoba sa invaliditetom i poštovati samostalnost, izbore, dostojanstvo i privatnost osobe, stavljajući akcenat na alternative medicinskom modelu pristupa mentalnom zdravlju.

4. PRAVO NA POSLOVNU SPOSOBNOST

4.1. Relevantni UN izvori

Najvažniji izvor Ujedinjenih nacija kojim se uređuje pitanje jednakosti pred zakonom osoba sa invaliditetom jeste član 12. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.¹³⁹ U ovom članu se kaže sledeće:

1. Države strane ugovornice ponovo potvrđuju da osobe sa invaliditetom imaju pravo da svuda budu priznate pred zakonom, kao i druga lica.
2. Države strane ugovornice priznaju da osobe sa invaliditetom ostvaruju svoj pravni kapacitet ravnopravno sa drugima u svim aspektima života.

¹³⁹ Zakon o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (*Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009).

3. Države strane ugovornice će preduzeti odgovarajuće mere kako bi osobama sa invaliditetom omogućile dostupnost pomoći koja im može biti potrebna u ostvarivanju njihovog pravnog kapaciteta.
4. Države strane ugovornice će obezbediti da se svim merama koje se odnose na ostvarivanje pravnog kapaciteta pruže odgovarajuće i efikasne garancije radi sprečavanja zloupotrebe shodno međunarodnom pravu koje se odnosi na ljudska prava. Takve garancije obezbediće da se merama koje se odnose na ostvarivanje pravnog kapaciteta poštuju prava, volja i prioriteta odnosne osobe, kao i da ne dođe do sukoba interesa i neprimerenog uticaja, da budu proporcionalne i prilagođene okolnostima odnosne osobe, u najkraćem mogućem trajanju i da podležu redovnom preispitivanju nadležnog nezavisnog i nepristrasnog organa ili sudskog tela. Garancije će biti proporcionalne stepenu u kojem takve mere utiču na prava i interese osobe na koju se odnose.
5. U zavisnosti od odredaba ovog člana države strane ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće i efikasne mere kako bi se osobama sa invaliditetom obezbedila jednaka prava da budu vlasnici imovine ili da je nasleđuju, da kontrolišu svoje finansije i da imaju ravnopravan pristup bankarskim kreditima, hipotekarnim zajmovima i drugim oblicima finansijskog kreditiranja, kao i da osobe sa invaliditetom ne budu lišene svoje imovine nečijom samovoljom.

4.2. Domašaj UN standarda

Domašaj člana 12. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom utvrđen je u Opštem komentaru br. 1 Komiteta za prava osoba sa invaliditetom.¹⁴⁰ U ovom Komentaru se ukazuje na to da osobe sa invaliditetom imaju punu poslovnu sposobnost. Poslovna sposobnost uskraćivana je tokom istorije na osnovu predrasuda mnogim grupama, uključujući žene (naročito po sklapanju braka) i etničke manjine. Međutim, osobe sa invaliditetom ostaju grupa kojoj se poslovna sposobnost najčešće uskraćuje u pravnim sistemima širom sveta. Pravo na jednako priznavanje pred zakonom podrazumeva da je poslovna sposobnost univerzalno svojstvo urođeno svim ljudima na osnovu toga što su ljudi, i da se mora priznati i ljudima sa invaliditetom, ravnopravno sa drugima.¹⁴¹

Takođe, Komitet potvrđuje da status osobe kao osobe sa invaliditetom, kao ni postojanje oštećenja (uključujući fizičko ili senzorno oštećenje),

140 CRPD/C/GC/1, 2014.

141 *Isto*, stav 8.

nikada ne sme predstavljati osnov za uskraćivanje poslovne sposobnosti ili bilo kog prava koje je predviđeno članom 12. Svaka praksa koja prema svojoj svrsi ili dejstvu dovodi do povrede člana 12 mora biti ukinuta, kako bi se obezbedilo da se osobama sa invaliditetom povratni puna poslovna sposobnost, ravnopravno sa drugima.¹⁴²

Posebno je značajan stav Komiteta da član 12. stav 2. priznaje da ljudi sa invaliditetom uživaju poslovnu sposobnost ravnopravno sa drugima u svim oblastima života. Poslovna sposobnost obuhvata sposobnost da se bude nosilac prava, i da se deluje u skladu sa zakonom. Poslovna sposobnost da se bude nosilac prava daje osobi pravo na punu zaštitu njegovih ili njenih prava od strane pravnog sistema. Poslovna sposobnost da se deluje u skladu sa zakonom priznaje osobu kao činioca sposobnog da učestvuje u poslovima, i uopšte, da stvara, menja ili ukida pravne odnose. Pravo da se bude priznat kao pravni činilac predviđeno je članom 12, stav 5 Konvencije, koji navodi dužnost država ugovornica da preduzmu sve odgovarajuće i efikasne mere kako bi se osobama sa invaliditetom obezbedila jednaka prava da budu vlasnici imovine ili da je nasleđuju, da kontrolišu svoje finansije i da imaju ravnopravan pristup bankarskim kreditima, hipotekarnim zajmovima i drugim oblicima finansijskog kreditiranja, kao i da osebe sa invaliditetom ne budu lišene svoje imovine nečijom samovoljom.¹⁴³

4.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Lišenje poslovne sposobnosti uređeno je Porodičnim zakonom,¹⁴⁴ koji prepoznaje potpuno i delimično lišenje poslovne sposobnosti. Tako je potpuno lišenje poslovne sposobnosti regulisano članom 146, gde se kaže da punoletno lice koje zbog bolesti ili smetnji u psiho-fizičkom razvoju nije sposobno za normalno rasuđivanje, te zbog toga nije u stanju da se samo stara o sebi i o zaštiti svojih prava i interesa, može biti potpuno lišeno poslovne sposobnosti. U tom slučaju, poslovna sposobnost lica jednaka je poslovnoj sposobnosti mlađeg maloletnika. S druge strane, delimično lišenje poslovne sposobnosti uređeno je članom 147. Tako, punoletno lice koje zbog bolesti ili smetnji u psiho-fizičkom razvoju svojim postupcima neposredno ugrožava sopstvena prava i interese ili prava i interese drugih lica može biti delimično lišeno poslovne sposobnosti. U ovom slučaju,

142 *Isto*, stav 9.

143 *Isto*, stav 11.

144 *Sl. glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

poslovna sposobnost lica jednaka je poslovnoj sposobnosti starijeg maloletnika. Sudskom odlukom o delimičnom lišenju poslovne sposobnosti određuje se pravni poslovi koje lice delimično lišeno poslovne sposobnosti može odnosno ne može samostalno preduzimati.

Zakonom je uređeno i pitanje vraćanja poslovne sposobnosti. Tako član 148. predviđa da se punoletnom licu lišenom poslovne sposobnosti može vratiti poslovna sposobnost kada prestanu razlozi zbog kojih je ono bilo potpuno ili delimično lišeno poslovne sposobnosti. Odluku o lišenju poslovne sposobnosti i odluku o vraćanju poslovne sposobnosti donosi sud u vanparničnom postupku.¹⁴⁵ Pravnosnažna sudska odluka o lišenju i vraćanju poslovne sposobnosti dostavlja se bez odlaganja organu starateljstva.¹⁴⁶

Zakonom o vanparničnom postupku¹⁴⁷ uređeno je da sud u vanparničnom postupku ispituje da li su se stekli zakonski uslovi za lišenje poslovne sposobnosti punoletnog lica, odlučuje o meri lišenja poslovne sposobnosti, određuje vreme za koje će se proveriti da li postoje razlozi za dalje trajanje izrečene mere i odlučuje o vraćanju poslovne sposobnosti kada prestanu razlozi za lišenje poslovne sposobnosti.¹⁴⁸ Dalje je propisano da je hitnost postupka za lišenje, kao i postupak za vraćanje poslovne sposobnosti.¹⁴⁹ Postupak za lišenje poslovne sposobnosti sud pokreće po službenoj dužnosti, kao i na predlog organa starateljstva, supružnika, vanbračnog partnera, deteta ili roditelja lica koje treba lišiti poslovne sposobnosti.¹⁵⁰ Postupak se pokreće i po predlogu dede, babe, brata, sestre, kao i unuka, ako sa tim licem žive u porodičnoj zajednici.¹⁵¹ Predlog za pokretanje postupka može da stavi i samo lice koje treba lišiti poslovne sposobnosti, ako može da shvati značenje i pravne posledice svog predloga.¹⁵² Predlog mora da sadrži činjenice na kojima se zasniva, kao i dokaze kojima se te činjenice utvrđuju ili čine verovatnim, a ako postupak nije pokrenuo organ starateljstva, predlog mora da sadrži i podatke iz kojih proizilazi ovlašćenje za pokretanje postupka.¹⁵³

145 Član 149. stav 1. Porodičnog zakona.

146 Član 149. stav 2. Porodičnog zakona.

147 *Sl. glasnik SRS*, br. 25/82 i 48/88 i *Sl. glasnik RS*, br. 46/95 – dr. zakon, 18/2005 – dr. zakon, 85/2012, 45/2013 – dr. zakon, 55/2014, 6/2015 i 106/2015 – dr. zakon.

148 Član 31. stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

149 Član 31. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

150 Član 32. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

151 Član 32. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

152 Član 32. stav 3. Zakona o vanparničnom postupku.

153 Član 33. Zakona o vanparničnom postupku.

Ako lice, prema kojem je pokrenut postupak za lišenje poslovne sposobnosti, ima nepokretnu imovinu, sud bez odlaganja izveštava organ koji vodi zemljišnu ili drugu javnu knjigu o evidenciji nepokretnosti radi zabeležbe postupka.¹⁵⁴ O pokretanju postupka obaveštava se i matičar koji vodi matičnu knjigu rođenih za to lice.¹⁵⁵

Zakon predviđa i da u ovom postupku sud odlučuje na osnovu rasprave na ročištu, na koje se pozivaju, pored organa starateljstva, lice prema kome se postupak vodi, njegov staralac, odnosno privremeni zastupnik i predlagač.¹⁵⁶ Član 36. Zakona uređuje pitanje saslušanja lica. Tako, sud će lično saslušati lice prema kome se postupak vodi, a ako se isto nalazi u zdravstvenoj ustanovi, saslušaće se obavezno u toj ustanovi, gde će se održati i ročište. Sud uvažava mišljenje i stavove lica prema kome se postupak vodi, u meri u kojoj je to moguće s obzirom na stanje njegovog mentalnog zdravlja. Konačno, sud može odustati od saslušanja lica prema kome se postupak vodi, samo ako bi to moglo da bude štetno po njegovo zdravlje ili ako saslušanje uopšte nije moguće s obzirom na duševno ili fizičko stanje tog lica. Sud ima obavezu da sasluša staraoca, odnosno privremenog zastupnika, predlagača i druga lica koja mogu da daju potrebna obaveštenja o životu i o ponašanju lica prema kome se postupak vodi i o drugim važnim okolnostima.¹⁵⁷ Po potrebi, sud će podatke o tim činjenicama pribaviti od pravnih i drugih lica, koja tim podacima raspolažu.

Lice prema kome se postupak za lišenje poslovne sposobnosti vodi mora biti pregledano od najmanje dva lekara odgovarajuće specijalnosti, koji će dati nalaz i mišljenje o stanju mentalnog zdravlja i sposobnosti tog lica za rasuđivanje.¹⁵⁸ Veštačenje se vrši u prisustvu sudije, sem kada se obavlja u stacionarnoj zdravstvenoj ustanovi.¹⁵⁹ Sud može rešenjem odrediti da lice prema kome se vodi postupak, privremeno ali najduže 30 dana, bude smešteno u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu, ako je to po mišljenju lekara neophodno da se utvrdi stanje njegovog mentalnog zdravlja, osim ako bi time mogle nastupiti štetne posledice po njegovo zdravlje.¹⁶⁰

154 Član 34. stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

155 Član 34. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

156 Član 35. Zakona o vanparničnom postupku.

157 Član 37. Zakona o vanparničnom postupku.

158 Član 38. stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

159 Član 38. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

160 Član 38. stav 3. Zakona o vanparničnom postupku.

Protiv rešenja o smeštaju u zdravstvenu ustanovu mogu izjaviti žalbu lice prema kome se postupak vodi i njegov staralac, odnosno privremeni zastupnik u roku od tri dana od dostavljanja prepisa rešenja.¹⁶¹ Lice prema kome se postupak vodi može izjaviti žalbu bez obzira na stanje svog mentalnog zdravlja.¹⁶² Žalba zadržava izvršenje rešenja, ako sud iz opravdanih razloga, drugačije ne odluči.¹⁶³ Sud će žalbu sa spisima bez odlaganja dostaviti drugostepenom sudu, koji je dužan odlučiti u roku od tri dana od dana prijema žalbe.¹⁶⁴

Sud će lice prema kome se postupak vodi lišiti poslovne sposobnosti potpuno ili delimično, kada nađe da postoje uslovi za lišenje poslovne sposobnosti.¹⁶⁵ U rešenju kojim je odlučio o lišenju poslovne sposobnosti sud određuje rok u kome će se proveriti da li postoje razlozi za dalje trajanje izrečene mere, a koji ne može biti duži od tri godine.¹⁶⁶ U rešenju kojim se lice delimično lišava poslovne sposobnosti, sud je dužan da na osnovu rezultata medicinskog veštačenja odredi vrstu poslova koje to lice može samostalno preduzimati pored poslova na koje je zakonom ovlašćeno.¹⁶⁷

Zakon predviđa da lice koje je lišeno poslovne sposobnosti može izjaviti žalbu protiv rešenja o lišenju poslovne sposobnosti, bez obzira na stanje svog mentalnog zdravlja u roku od osam dana od dana kada mu je rešenje dostavljeno.¹⁶⁸ U tom slučaju, drugostepeni sud je dužan da o žalbi odluči u roku od osam dana od dana kada mu je žalba dostavljena.¹⁶⁹

Sud može odložiti donošenje rešenja o delimičnom lišenju poslovne sposobnosti zbog zloupotrebe alkohola ili drugih opojnih sredstava, ako se osnovano može očekivati da će se lice, prema kome se vodi postupak, uzdržati od zloupotrebe alkohola ili drugih opojnih sredstava.¹⁷⁰ Sud će odložiti donošenje rešenja ako se to lice po svojoj inicijativi ili po predlogu suda podvrgne lečenju u određenoj zdravstvenoj ustanovi.¹⁷¹ Sud može da

161 Član 39. stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

162 Član 39. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

163 Član 39. stav 3. Zakona o vanparničnom postupku.

164 Član 39. stav 4. Zakona o vanparničnom postupku.

165 Član 40. stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

166 Član 40. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

167 Član 40. stav 3. Zakona o vanparničnom postupku.

168 Član 40. a stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

169 Član 40. a stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

170 Član 41. stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

171 Član 41. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

odloži donošenje rešenja o lišenju poslovne sposobnosti za vreme od šest do 12 meseci, a rešenje može da se opozove ako lice prekine lečenje ili bude otpušteno iz zdravstvene ustanove zbog narušavanja reda.¹⁷²

Kada istekne vreme proveravanja, sud po službenoj dužnosti ispituje da li i dalje postoje razlozi zbog kojih je lice lišeno poslovne sposobnosti.¹⁷³ Ako utvrdi da i dalje postoje razlozi za lišenje poslovne sposobnosti, sud donosi rešenje kojim utvrđuje da ne postoje uslovi za vraćanje poslovne sposobnosti.¹⁷⁴ U rešenju kojim je utvrdio da ne postoje uslovi za vraćanje poslovne sposobnosti sud određuje rok u kome će se proveriti da li postoje razlozi za dalje trajanje izrečene mere, a koji ne može biti duži od tri godine.¹⁷⁵ Ako utvrdi da su prestali razlozi zbog kojih je lice lišeno poslovne sposobnosti, sud donosi rešenje o vraćanju poslovne sposobnosti.¹⁷⁶

Sud određuje delimično lišenje poslovne sposobnosti ako utvrdi da se stanje mentalnog zdravlja lica potpuno lišenog poslovne sposobnosti toliko popravilo da je dovoljno i delimično lišenje poslovne sposobnosti.¹⁷⁷ Ako utvrdi da se stanje mentalnog zdravlja lica delimično lišenog poslovne sposobnosti pogoršalo tako da su se stekli zakonski uslovi za potpuno lišenje poslovne sposobnosti, sud određuje potpuno lišenje poslovne sposobnosti.¹⁷⁸ Sud je dužan da, u skladu sa utvrđenim promenama stanja mentalnog zdravlja lica delimično lišenog poslovne sposobnosti, poveća, odnosno smanji obim poslova koje ono može samostalno da preduzima pored poslova na koje je zakonom ovlašćeno.¹⁷⁹

Sud po službenoj dužnosti ili na predlog organa starateljstva, supružnika, vanbračnog partnera, deteta ili roditelja lica koje treba lišiti poslovne sposobnosti, donosi rešenje o vraćanju poslovne sposobnosti pre nego što istekne vreme proveravanja ako utvrdi da više ne postoje razlozi zbog kojih je lice lišeno poslovne sposobnosti.¹⁸⁰ Ako pre nego što istekne vreme proveravanja utvrdi da se stanje mentalnog zdravlja lica koje

172 Član 41. stav 3. i 4. Zakona o vanparničnom postupku.

173 Član 42. stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

174 Član 42. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

175 Član 42. stav 3. Zakona o vanparničnom postupku.

176 Član 42. stav 4. Zakona o vanparničnom postupku.

177 Član 42. a stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

178 Član 42. a stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

179 Član 42. a stav 3. Zakona o vanparničnom postupku.

180 Član 42. b stav 1. Zakona o vanparničnom postupku. U postupku vraćanja poslovne sposobnosti shodno se primenjuju odredbe glave o lišenju sposobnosti, a na osnovu člana 43. Zakona.

je potpuno lišeno poslovne sposobnosti toliko popravilo da je dovoljno i delimično lišenje poslovne sposobnosti, sud po službenoj dužnosti ili na predlog organa starateljstva i gore navedenih lica određuje delimično lišenje poslovne sposobnosti.¹⁸¹ Ako pre nego što istekne vreme proveravanja utvrdi da se stanje mentalnog zdravlja lica koje je delimično lišeno poslovne sposobnosti promenilo, sud po službenoj dužnosti ili na predlog organa starateljstva i gore pomenutih lica donosi rešenje kojim povećava, odnosno smanjuje obim poslova koje lice delimično lišeno poslovne sposobnosti može samostalno da preduzima pored poslova na koje je zakonom ovlašćeno.¹⁸²

Konačno, pravnosnažno rešenje o lišenju, kao i rešenje o vraćanju poslovne sposobnosti, sud će dostaviti matičaru radi upisa u matičnu knjigu rođenih za to lice, organu koji vodi zemljišnu ili drugu javnu knjigu o evidenciji nepokretnosti ako lice na koje se rešenje odnosi ima nepokretnost, kao i organu starateljstva.¹⁸³

4.4. Posebne napomene

U Republici Srbiji nema mnogo presuda u kojima se domaće sudije direktno upućuju na član 12. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom u postupku lišenja ili vraćanja poslovne sposobnosti.¹⁸⁴ Ovo je posebno značajno, imajući u vidu da je Komitet za osobe sa invaliditetom izrazio zabrinutost zbog diskvalifikacije i režima starateljstva, nepostojanja transparentne zaštite i pravnog leka, kao i zbog uskraćivanja prava na brak i glasanje osoba lišenih slobode, što je u suprotnosti kako sa Konvencijom, tako i sa Opštim komentarom br. 1.¹⁸⁵ Komitet posebno preporučuje državi da uskladi svoje propise sa Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom,¹⁸⁶ u smislu da zameni režim odlučivanja za drugo lice režimom odlučivanja uz pomoć drugog lica, koji poštuje ličnu autonomiju, volju i opredeljenje, kao i da uspostavi transparentan zaštitni mehanizam. Posebno se očekuje sprovođenje obuka za sve akte-

181 Član 42. b stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

182 Član 42. b stav 3. Zakona o vanparničnom postupku.

183 Član 44. Zakona o vanparničnom postupku.

184 Videti Rešenje Višeg suda u Požarevcu 1 Gž. 809/2016 (2015).

185 Zaključna zapažanja Komiteta UN za prava osoba sa invaliditetom o Inicijalnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije, 2016. stav 21.

186 Videti Izveštaj Specijalne izvestiteljke UN za prava osoba sa invaliditetom o jednakosti pred zakonom i poslovnoj sposobnosti, 2018.

re, uključujući državne službenike, sudije, socijalne radnike, a u vezi sa priznavanje pravne sposobnosti osoba sa invaliditetom, uz konsultacije i uključivanje osoba sa invaliditetom, organizacija civilnog društva i Zaštitnika građana.¹⁸⁷

O ovom pitanju potrebno je dalje konsultovati kako presudu Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Salontaji-Drobnjak protiv Srbije,¹⁸⁸ tako i Poseban izveštaj o diskriminaciji osoba sa invaliditetom, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2013.¹⁸⁹

187 *Isto*, stav 22.

188 Salontaji-Drobnjak protiv Srbije, predstavka br. 36500/05, presuda od 13. 10. 2009.

189 Izveštaj je dostupan na http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Poseban%20izvestaj%20-%20osobe%20sa%20invaliditetom%20FINAL%209.5.2013.pdf

III. DEO

PRAKTIČNA PRIMENA IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U OBLASTI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

1. UPUTSTVO ZA KORIŠĆENJE BAZE SUDSKE PRAKSE RELEVANTNE SA STANOVIŠTA ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA (e-JURIS) I SISTEMA ZA UNAKRSNO POVEZIVANJE

Imajući u vidu obavezu Pravosudne Akademije da adekvatno odgovori na sve konkretnije zahteve koji se pred nju postavljaju, a koji su rezultat sveobuhvatnih reformskih procesa u okviru pravosuđa, kao i obaveza koje proizilaze iz ratifikovanih međunarodnih ugovora, bilo je neophodno preduzeti mere koje će povećati efikasnost u radu i doprineti njegovom kvalitetu. Krajnji cilj ovih mera je pružanje adekvatne podrške pravosuđu kroz obuke i alate koji su dizajnirani da pomognu u rešavanju delikatnih pravnih problema sa kojima se nosioci pravosudnih funkcija sreću svakodnevno. Adekvatan odgovor je pronađen u široj upotrebi savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija kroz razvoj informacionog sistema koji je trasirao dalji pravac razvoja Pravosudne akademije.

eAKADEMIJA je informacioni sistem Pravosudne akademije. Predstavlja skup servisa, odnosno veb aplikacija koje omogućuju Pravosudnoj akademiji savremen, praktičan pristup obukama koji se zasniva na interaktivnosti i dostupnosti relevantnih informacija onda kada su one korisnicima usluga Pravosudne akademije zaista i potrebne.

Aplikacije koje su razvijene da pruže neposrednu podršku sudijama u njihovom svakodnevnom radu su eJURIS i sistem za unakrsno povezivanje.

- ▶ eJURIS kao baza sudske prakse ESLJP i prakse UN komiteta relevantna je sa stanovišta primene međunarodnih standarda za zaštitu ljudskih prava. Trenutno se u ovoj bazi nalazi oko 700 presuda Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava i 5 odluka UN komiteta koje se odnose na Republiku Srbiju.
- ▶ Sistem za unakrsno povezivanje služi povezivanju članova nacionalnog zakonodavstva sa članovima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, pravnim konceptima koje primenjuje Evropski sud i njegovom relevantnom sudskom praksom. Krajem 2018. godine sistem je proširen tako što su dodate veze sa standardima ljudskih prava Ujedinjenih nacija koje je potrebno direktno primenjivati u postupcima pred domaćim sudovima. Tokom 2020. godine nastavljeno je unapređivanje sistema i ubačene su UN konvencije, prateći opšti komentari, kao i praksa UN komiteta. Ceo sistem sada omogućava povezivanje članova nacionalnog zakonodavstva Republike Srbije kao i članova Evropske konvencije o ljudskim pravima i prakse Evropskog suda za ljudska prava sa članovima UN konvencija i odlukama UN komiteta. Takođe, omogućeno je upoznavanje sa opštim komentarima UN mehanizama za zaštitu ljudskih prava, a koji daju konkretna uputstva za primenu samih UN standarda.

Obe aplikacije su dostupne preko novog internet portala Pravosudne akademije.

Portal je dostupan na adresi www.pars.rs, a možete mu pristupiti i sa mobilnim uređajem skeniranjem QR koda.

Sistem za unakrsno povezivanje (Cross-Reference)

Ova aplikacija je edukativnog karaktera i namenjen je, pre svega, korisnicima koji se tek upoznaju sa EKLJP i pravnim konceptima koje primenjuje ESLJP kao i sa standardima ljudskih prava UN-a.

Sistem za unakrsno povezivanje predstavlja novinu u načinu pretrage prakse ESLJP i standarda ljudskih prava UN-a jer omogućava da se njihovom pretragom dođe do konkretnih pravnih koncepata koje primenjuje ESLJP kao i do direktno primenljivih standarda ljudskih prava UN-a koji su relevantni za rešavanje konkretnog pravnog problema koji se nalazi pred korisnikom aplikacije. Veoma je važno što se u sistemu nalaze i odluke UN komiteta te je sudijama i tužiocima omogućeno da se detaljnije upoznaju sa praksom ovih tela, odnosno da vide kako se članovi UN konvencija tumače i primenjuju na konkretno činjenično stanje.

Za korišćenje ove baze nije potrebno gotovo nikakvo predznanje o EKLJP kao ni o konvencijama UN-a koje su relevantne sa stanovišta ljudskih prava pošto se pretraga može početi od relevantnih članova nacionalnog zakonodavstva koji su korisnicima svakako poznati.

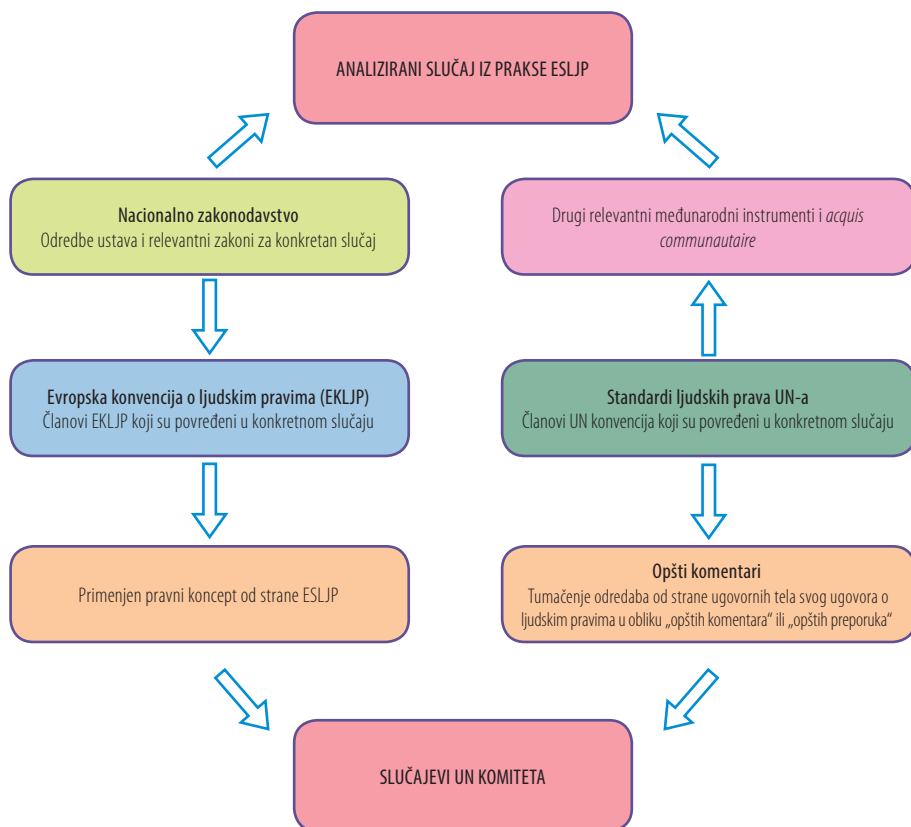
Što se tiče sistema zaštite ljudskih prava preko ESLJP aplikacija trenutno sadrži 33 analizirane presude ESLJP i 6 pravnih koncepata koje primenjuje ESLJP. U okviru sistema zaštite ljudskih prava UN-a dostupna su 4 modula (prava deteta, prava osoba sa invaliditetom, azil i migracije i diskriminacija).

Osnovna šema unakrsnog povezivanja pokazuje da je svaki od 33 slučaja povezan sa:

- ▶ odredbama nacionalnog zakonodavstva koje su primenljive u konkretnom slučaju;
- ▶ članovima EKLJP o čijoj povredi je odlučivao ESLJP;
- ▶ pravnim konceptima koje je ESLJP primenio prilikom donošenja presude;
- ▶ Standardima ljudskih prava UN-a
- ▶ Članovima UN konvencija
- ▶ Praksom UN komiteta
- ▶ drugim relevantnim međunarodnim instrumentima i pravnim tekovinama Evropske unije na koje se pozivao sam ESLJP u presudi.

Pored veze između navedenih elemenata ovaj sistem omogućava pregled

- ▶ analizirane presude sa svim bitnim elementima što uključuje i tekst presude u integralnom obliku;
- ▶ pravnog koncepta koji je primenio ESLJP sa uputstvima za njegovu primenu
- ▶ standarda zaštite ljudskih prava UN-a po tematskim modulima ali i članovima UN konvencija.

Pristup aplikaciji sa sistemom unakrsnog povezivanja

Na početnoj stranici portala Pravosudne akademije se nalazi link ka informacionom sistemu Pravosudne akademije (eAKADEMIJA). eAKADEMIJI možete pristupiti i direktno preko adrese www.eakademija.com ili skeniranjem QR koda

Sa strane eAKADEMIJE na kojoj se nalaze sve aplikacije odaberete aplikaciju sa sistemom unakrsnog povezivanja (cross reference).

Aplikaciji je moguće pristupiti i direktno putem adrese www.cref.eakademija.com ili skeniranjem QR koda,

Početna stranica sistema za unakrsno povezivanje

Aplikacija podrazumeva dva međusobno povezana segmenta – sistem zaštite ljudskih prava kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i sistem zaštite ljudskih prava u okviru Ujedinjenih nacija, koji je u razvoju. Na početnoj stranici je potrebno izabrati da li se u sistem unakrsnog povezivanje ulazi kroz sistem zaštite ljudskih prava kroz EKLJP ili kroz sistem zaštite ljudskih prava u okviru Ujedinjenih nacija.

Odabirom opcije „**Sistem zaštite ljudskih prava kroz EKLJP**“ otvara se početna stranica za pretragu koja sadrži:

- ▶ elemente nacionalnog zakonodavstva, za koje je uspostavljena veza sa nekim članom EKLJP ili neke od UN konvencija
- ▶ Članove EKLJP, gde je članovima Konvencije pridružen član domaćeg zakona i odgovarajući član UN konvencije, zajedno sa primerima iz prakse koji ilustruju ovu vezu
- ▶ Slučajeve pred Evropskim sudom za ljudska prava koji su razrađeni i na osnovu kojih su kreirani tzv info-paketi koji se odnose na karakteristična pravna pitanja (kod segmenta koji se odnosi na UN, prezentovane su odluke komiteta UN koje se odnose na Republiku Srbiju)
- ▶ Elemente drugih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava koji su korišćeni u prezentovanim presudama

Cross-reference

Национално законодавство

- 1 Закон о азилу
- 2 Закон о ванпарничном поступку
- 3 Закон о забрани дискриминације
- 4 Закон о заштити лица са менталним сметњама
- 5 Закон о извршењу и обезбеђењу
- 6 Закон о кривичном поступку
- 7 Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица
- 8 Закон о основама својинскоправних односа
- 9 Закон о парничном поступку
- 10 Закон о планирању и изградњи
- 11 Закон о прекршajима
- 12 Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом
- 13 Закон о становању и одржавању зграда
- 14 Кривични законик
- 15 Породични закон
- 16 Устав РС

Други релевантни међународни инструменти и *acquis communautaire*

- 1 Декларација основних правних принципа за жртве кривичних дела и злоупотребе моћи
- 2 Директива 2012/29/ЕУ којом се успостављају минимални стандарди о правима, подршци и заштити жртава криминалитета
- 3 Европска конвенција о признању и извршењу одлука о старању о деци и о поновном успостављању односа старања
- 4 Комитет за људска права
- 5 Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици – Истанбулска конвенција
- 6 Конвенција о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце
- 7 Оквирна одлука Савета Европске уније о положају жртава у кривичном поступку
- 8 Уредба бр. 2001/2003 Већа Европске Уније од 27.11.2003. о надлежности, признавању и извршењу судских одлука у брачним споровима и у стварима повезаним с родитељском одговорношћу ("Brussels II bis Regulation")
- 9 Уредба бр. 604/2013 Европског парламента о утврђивању критеријума и механизма за одређивање државе чланице одговорне за разматрање захтева за азил који је у једној од држава чланица поднео држављанин

Чланови конвенције

- Члан 1 - Обавеза поштовања људских права
- Члан 2 - Право на живот
- Члан 3 - Забрана мучења
- Члан 4 - Забрана ropства и принудног рада
- Члан 5 - Право на слободу и безбедност
- Члан 6 - Право на правично суђење
- Члан 7 - Кажњавање само на основу закона
- Члан 8 - Право на поштовање приватног и породичног живота
- Члан 9 - Слобода мисли, савести и вероисповести
- Члан 10 - Слобода изражавања
- Члан 11 - Слобода окупљања и удруживања
- Члан 12 - Право на склапање брака
- Члан 13 - Право на делотворни правни лек
- Члан 14 - Забрана дискриминације
- Члан 15 - Одступање у ванредним околностима
- Члан 16 - Ограничења политичке активности странаца
- Члан 17 - Забрана злоупотребе права
- Члан 35 - Услови прихvatљивости
- Протокол 1 Члан 1 - Заштита имовине
- Протокол 7 Члан 4 - Право да се не буде суђен или кажњен двапут у истој ствари
- Протокол 12 Члан 1 - Општа забрана дискриминације

Случајеви - примери

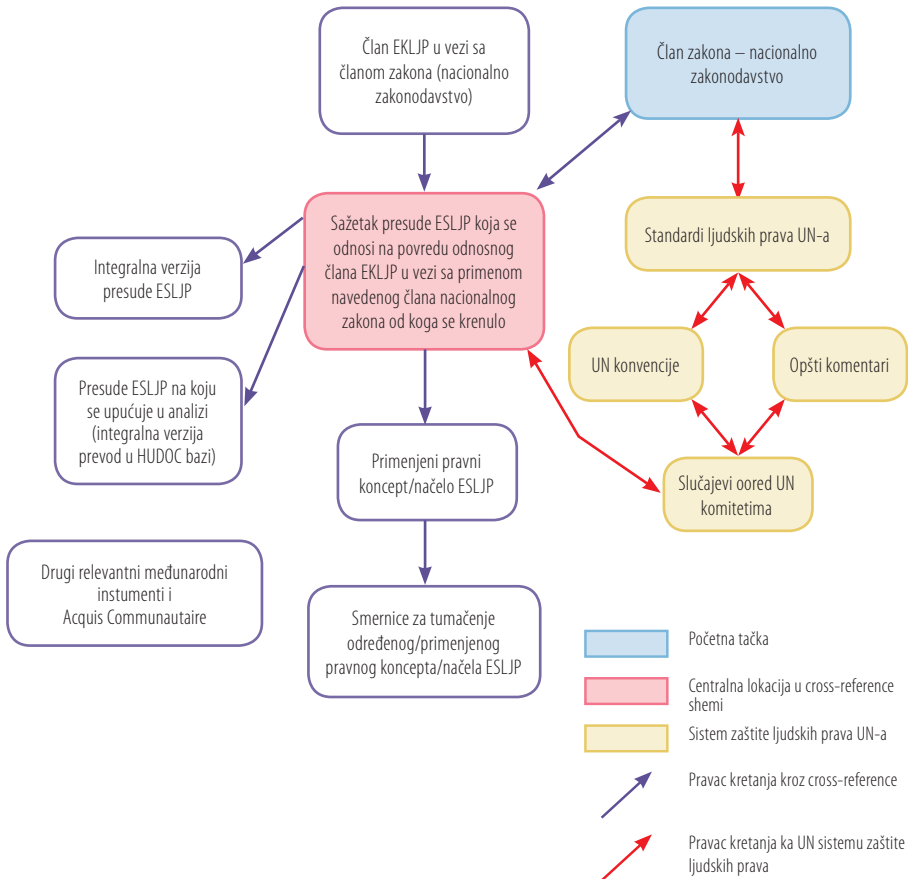
- Бито против Словачке (30255/09 пресуда од 28.01.2014)
- Бочајн против Украјине бр.2 (22251/08, пресуда Великог већа од 05.02.2015.)
- Варнава и други против Турске (16064/90, пресуда од 18.09.2009)
- Видал против Белгије (12351/86 пресуда од 28.10.1992)

Korišćenje aplikacije je jednostavno: nacionalni zakon, međunarodni pravni instrument, ili član Konvencije se izabere klikom, čime se otvara prozor koji daje direktnu vezu pojedinih članova zakona (ili drugog akta koji smo izabrali) sa konkretnim članom druge vrste akta.

Uvođenjem sistema zaštite ljudskih prava kroz mehanizme UN, predstavljanje svakog člana domaćeg zakona povezano je na neki element iz oba sistema istovremeno.

Povezivanje je vidljivo i sa strane svakog od članova EKLJP u ovom modulu, dok je u modulu koji se odnosi na UN standarde, postavljeno svih osam osnovnih dokumenata UN za zaštitu ljudskih prava koje je Republika Srbija ratifikovala, zajedno za odgovarajućim opcionim protokolima i opštim komentarima, uz primere koji ilustruju neke od uspostavljenih veza.

Iako se svim elementima ovog sistem može direktno pristupiti sa ove stranice cilj ovog uputstva je da korisnika na konkretnom primeru provede kroz celu pretragu počevši od konkretnog člana nacionalnog zakonodavstva prema donjoj šemi.

Za konkretan primer ćemo uzeti hipotetički slučaj međunarodne otmice deteta i poći ćemo od člana 371 porodičnog zakona (zaštita interesa deteta) koji je primenjiv u ovom slučaju.

Korak 1

Cross-reference

Национално законодавство

- Krivični zakonik
- Zakon o krivičnom postupku
- Zakon o osnovama svojinskopравних odnosa
- Zakon o stanovanju i održavanju zgrada

Породични закон

Član 204

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 266

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 269

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 272

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 371

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Чланови конвенције

Član 1 - Obaveza poštovanja ljudskih prava

Član 3 - Zabрана mučenja

Član 6 - Pravo na pravično suđenje

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Protokol 1 Član 1 - Zaštita imovine

Случајеви - примери

Бито против Словачке (30255/09)

Димовић против Србије (24463/11, пресуда од 28.06.2016.)

Ђекић и други против Србије (32277/07)

Е.С. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Odabrati čl. 371
Jasno je vidljiva i veza ovog člana sa članom 8 EKLJP

Korak 2

Cross-reference

Породични закон

Zaštita interesa deteta

Član 371

- (1) Sud posebno vodi računa o tome da se što bolje zaštititi interes deteta.
- (2) Sud može izuzetno zakazati ročište, ako je to u najboljem interesu deteta.

Повезани члан ЕКЉП

- Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Релевантни случајеви

- Е.С. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Odabrati povezani član 8
EKLJP

Korak 3

Cross-reference

Европска конвенција о људским правима

Član 8

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.
2. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

[Линк ка документу](#)

Релевантни случајеви

- Е. С. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Odabрати релевантан случај из кога је могуће видети повезаност čl. 3 Porodičnog zakona i čl. 8 EKЉP

Чланови закона националног законодавства на које се члан ЕКЉП примењује

- Устав РС
- Породични закон

Korak 4

Cross-reference

E.C. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Неблаговременост спровођења поступка у вези са вршењем родитељског права (повратак детета на основу Конвенције о грађанскоправним аспектима међународне отмице деце) - повреда права на поштовање породичног живота

Примењен правни концепт од стране Европског суда за људска права (ЕСЉП) **Право на породични живот**

Судски и управни поступци у вези са вршењем родитељског права морају да буду брзо спроведени како би се обезбедила делотворна заштита права на поштовање породичног живота.

Обавеза заштите породичног живота од члана 8 Конвенције обавезује надлежне државне органе да предузимају мере у циљу успостављања и одржавања заједнице живота односно личних односа родитеља и деце. Државни органи су дужни да управне и судске поступке у вези са вршењем родитељског права решавају са посебном пажњом и без одлагања, у циљу остваривања најбољег интереса детета

Подноситељка представке, држављанка Румуније, је током везе са држављанином Бугарске родила дете. Пар се раздвојио, а дете је живело са мајком и баком у Румунији. Подносиатељка је поднела тужбу за самостално вршење родитељског права над својом троипогодишњом ћерком у Јулу 2008. године, а шест месеци касније румунски суд је прихватио њен захтев. Током трајања поступка, родитељи оца подносиатељкиног детета су отели дете и одвели га у Бугарску. Подносиатељка је о отмици благовремено обавестила надлежни суд у Румунији који у том погледу није ништа предузео. Након правоснажности пресуде којом је подносиатељки одобрено самостално вршење родитељског права, подносиатељка је покрнула поступак признања и извршења предметне одлуке румунских судова пред бугарским органима. Дати поступак је био обустављен због тога што је отац детета пред румунским судовима изјавио ванредни правни лек. Поступак је правоснажно окончан у корист подносиатељке тек након три и по године од његовог покретања. Након окончања поступка по ванредном правном леку, подносиатељка представке је уз помоћ румунских управних органа поднела захтев за повратак детета, као и захтев за признање и извршење пресуде о самосталном вршењу родитељског права (на основу Бриселске II bis уредбе) бугарским органима. Министарство правде Бугарске је одбило захтев за повратак детета, док је Врховни касациони суд узинуо одлуку о признању румунске пресуде и вратио предмет првостепеном суду на поновно суђење, што је довело до даљег продужавања поступка. Подносиатељка је поднела предлог за одређивање привремене мере којом је тражила повратак детета из Бугарске, али тек по протеклу двоипогодишње раздвојености од ћерке, због чега јој је предлог био одбијен. До подношења захтева Европском суду подносиатељка није успела да поново успостави заједницу живота са својом ћерком, па је приговорила да су бугарски и румунски државни органи повредили њено право на породични живот.

Анализа случаја

[HUDOC >](#)

Примењени правни концепт од стране ESLJP i analiza slučaja

Релевантна пракса ЕСЉП

М и М против Хрватске, бр. 10161/13 од 3.12.2012

Дефинисани су општи принципи у погледу односа из Конвенцијом о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце.

[e-Case >](#) / [HUDOC >](#)

Аџић против Хрватске, бр. 22643/14 од 12.3.2015

Дефинисани су општи принципи у погледу односа из Конвенцијом о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце (Хашка конвенција). Конкретан проблем је била акурност суда у РХ односно дужина поступка које је значајно преорачила рок одређен Хашком конвенцијом.

[e-Case >](#) / [HUDOC >](#)

Ианколо-Зинајд против Румуније (Ignacolo-Zenide v. Romania), бр. 31679/06 од 25.01.2000.

Делотворна заштита права на породични живот подразумева постојање позитивне обавезе надлежних државних органа да управне и судске поступке у вези са вршењем родитељског права решавају са посебном пажњом и без одлагања а у циљу остваривања најбољег интереса детета. Конкретно, румунске власти нису предузеле адекватне и ефикасне мере за извршење пресуде Француске по којој је дете требало да буде враћено подносиоцу представке у Франску. ЕСЉП се такође позвао и на кршење члана 7 Хашке конвенције.

[HUDOC >](#)

Пристап пресудам у интегралној верзији у HUDOC i eJuris bazama

Икс против Летуоније (X v. Latvia), бр. 27853/09 од 26.11.2013.

Национални судови су пропустили да ефикасно испитају наводе подносиоца представке што је довело до тога да сам процес доношења одлуке није задовољно процедуралне захтеве садржане у члану 8 ЕКЉП

[HUDOC >](#)

Директна примена стандарда људских права УН у поступцима пред домаћим судовима

Најбољи интерес(и) детета

Партиципација деце у судским поступцима

Примењени чланови ЕКЉП

- Члан 8 - Право на поштовање приватног и породичног живота

Примењени чланови националног законодавства

- Устав РС
- Породични закон
- Закон о извршењу и обезбеђењу

Примењени други релевантни међународни инструменти и *acquis communautaire*

- Конвенција о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце
- Европска конвенција о признању и извршењу одлука о старању о деци и о поновном успостављању односа старања
- Уредба бр. 2001/2003 Већа Европске Уније од 27.11.2003, о надлежности, признавању и извршењу судских одлука у брачним споровима и у стварима повезаним с родитељском одговорношћу ("Brussels II bis Regulation")

Пристап стандардима заштите људских права УН које је могуће директно применити

Пројекат се спроводи уз подршку УН Програма редовне техничке сарадње (РПТЦ) који у Републици Србији имплементира Тим за људска права Уједињених нација у Србији

[Повратак на врх](#)

Пројекат се спроводи уз подршку УН Програма редовне техничке сарадње (РПТЦ) који у Републици Србији имплементира Тим за људска права Уједињених нација у Србији

[Повратак на врх](#)

Veoma je važno napomenuti da ukoliko pretražujete bilo koju stavku videćete veze kako sa članovima EKLP tako i članovima UN dokumenata što se može videti na slikama ispod.

Национално законодавство

- + Закон о азилу
- + Закон о ванпарничном поступку
- + Закон о забрани дискриминације
- + Закон о заштити лица са менталним сметњама
- + Закон о извршењу и обезбеђењу
- + Закон о кривичном поступку

Члан 3

Повезани члан ЕКЛП

Члан 6 - Право на правично суђење

Повезани члан УН

ICCPR - Члан 14

Члан 4

Повезани члан ЕКЛП

Протокол 7 Члан 4 - Право да се не буде суђен или кажњен двапут у истој ствари

Повезани члан УН

ICCPR - Члан 14

- + Породични закон

Члан 2

Повезани члан ЕКЛП

Члан 8 - Право на поштовање приватног и породичног живота

Повезани члан УН

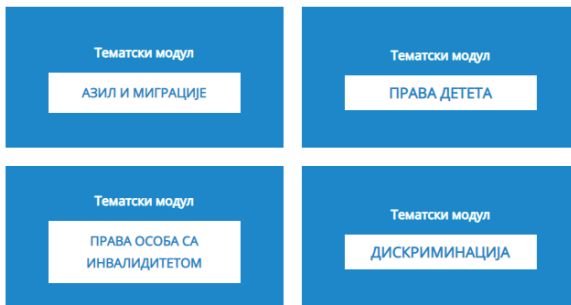
CRC - Члан 10

ICCPR - Члан 17

ICCPR - Члан 23

Ulaskom u sistem sa početne stranice odabirom opcije „Sistem zaštite ljudskih prava u okviru Ujedinjenih nacija“ otvara se stranica za pretragu koja polazi od UN standarda za zaštitu ljudskih prava.

Директна примена стандарда људских права УН у поступцима пред домаћим судовима

УН стандарди

- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима - ICESCR
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима - ICCPR
- Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације - ICERD
- Међународна конвенција за заштиту свих лица од присилних нестанак - CPED
- Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака - CAT
- Конвенција о правима особа са инвалидитетом - CRPD
- Конвенција о правима детета - CRC
- Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена - CEDAW

Случајеви пред комитетима

Cevdet Ayaz против Србије - представка 857/2017, CAT/C/67/D/857/2017

Бодрожић против Србије и Црне Горе - представка 1180/2003, CCPR/C/85/D/1180/2003

Димитров против Србије - представка 171/2000, CAT/C/34/D/171/2000

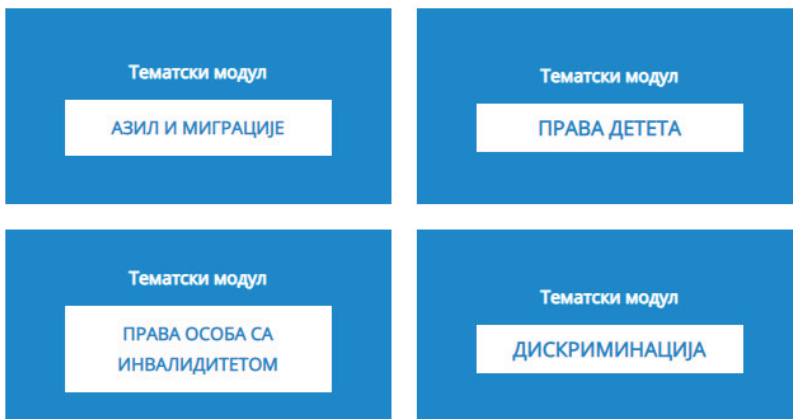
Зоран Новаковић против Србије - представка 1556/2006, CCPR/C/100/D/1556/2007

Османи против Србије - представка 261/2005, CAT/C/42/D/261/2005 (2009)

Национално законодавство

- Закон о азилу
- Закон о ванпарничном поступку
- Закон о забрани дискриминације
- Закон о заштити лица са менталним сметњама
- Закон о извршењу и обезбеђењу
- Закон о кривичном поступку
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица
- Закон о основама својинскоправних односа
- Закон о парничном поступку
- Закон о планирању и изградњи
- Закон о прекршајима
- Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом
- Закон о становању и одржавању зграда
- Кривични законик
- Породични закон
- Устав РС

У делу где се налази **Директна примена стандарда људских права УН у поступцима пред домаћим судовима**, налазе се сва 4 модула:

- Prava deteta
- Prava osoba sa invaliditetom
- Diskriminacija
- Azil i migracije

Klikom na oblast interesovanja, otvara se pojedinačno svaki modul.

U okviru prvog modula **PRAVA DETETA** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Zaštita dece od diskriminacije*
- *Najbolji interes(i) deteta*
- *Pravo deteta na život u porodičnoj sredini*
- *Zaštita dece od nasilja*
- *Participacija dece u sudskim postupcima*
- *Deca žrtve i svedoci krivičnih dela*
- *Maloletničko pravosuđe – deca/maloletnici u sukobu sa zakonom – diverzioni mehanizmi*
- *Maloletničko pravosuđe – deca/maloletnici u sukobu sa zakonom – zaštita dece lišene slobode – pritvor*

U okviru drugog modula **PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Zabrana diskriminacije osoba sa invaliditetom*
- *Pristupačnost*
- *Pravo na poslovnu sposobnost*
- *Prinudna hospitalizacija*

U okviru trećeg modula **DISKRIMINACIJA** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Pojam i elementi diskriminacije*
- *Stereotipi i predrasude*
- *Afirmativne mere*
- *Zaštita nacionalnih manjina*
- *Položaj Roma*
- *Prinudna iseljenja*

- *Zaštita verskih manjina*
- *Govor mržnje*
- *Porodično nasilje i diskriminacija*

U okviru četvrtog modula **AZIL I MIGRACIJE** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Definisanje različitih kategorija migranata*
- *Zabrana diskriminacije izbeglica i migranata*
- *Pristup teritoriji*
- *Zabrana proterivanja*
- *Prava dece bez pratnje roditelja i staratelja*
- *Pravo na obrazovanje*

Kada se klikne na traženi koncept, otvara se dokument u pdf formatu koji je moguće snimiti na uređaj sa koga se pristupa bazi.

Svaki koncept se sastoji iz četiri dela:

1. Relevantni UN izvori – standardi
2. Domašaj UN standarda
3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu
4. Prikaz drugih relevantnih izvora, koji nisu nužno UN izvori

Pored gore navedena četiri modula moguće je otpočeti pretragu i kroz

- ▶ UN standarde
- ▶ Slučajeve pred komitetima (slučajeve koje su rešavali relevantni UN komiteti)
- ▶ Nacionalno zakonodavstvo (analogno početnoj stranici za pretragu ESLJP standarda ovde se nalaze svi povezani članovi nacionalnog zakonodavstva i moguće je videti veze kako sa članovima UN dokumenata tako i sa članovima EKLJP bez obzira da li se nalaze na stranici za pretragu UN ili EKLJP standarda).

Otvaranjem bilo kog slučaja pred UN komitetima može se pročitati sam tekst odluka ali se isto tako vide i veze sa članovima UN konvencija, EKLJP i nacionalnog zakonodavstva što ovaj instrument za pretragu čini jedinstvenim.

Османи против Србије - представка 261/2005, CAT/C/42/D/261/2005 (2009)

Одлуке Комитета против мучења

ОСМАНИ ПРОТИВ СРБИЈЕ

(Представка бр. 261/2005, CAT/C/42/D/261/2005 (2009))

КОМИТЕТ ПРОТИВ МУЧЕЊА

Четрдесет друга седница

(27. април – 15. мај 2009)

Одлука Комитета против мучења у складу са чланом 22 Конвенције против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих казни или поступака:

(...)

Представка бр. 261/2005

Подносилац представке: Бесим Османи (*Бесим Османи*) (ког заступају Фонд за хуманитарно право, Центар за мањинска права и Европски центар за права Рома)

Наводна жртва: подносилац представке

Држава потписница: Србија^[1]

Датум подношења представке (првог поднеска): 17. децембар 2004.

Датум усвајања одлуке: 8. мај 2009.

Комитет против мучења, основан у складу са чланом 17 Конвенције УН против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступака или казни *на седници одржаној* 8. маја 2009. године *скончавши разматрање* представке бр. 261/2005, која је у име Бесима Османија поднета Комитету против мучења у складу са чланом 22 Конвенције УН против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступака или казни.

Примењени чланови ЕКЉП

- Члан 3 - Забрана мучења
- Члан 13 - Право на делотворни правни лек

Примењени чланови УН

- CAT - Члан 12
- CAT - Члан 13
- CAT - Члан 16

Примењени чланови националног законодавства

- [Устав РС](#)

Pregledom UN standarda ulazi se u pod-meni u okviru koga je moguće pregled kako članova odabranog UN dokumenta tako i povezanih opštih komentara

УН стандарди

+ Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима - ICESCR

+ Чланови Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима

ICESCR - Члан 1

ICESCR - Члан 2

ICESCR - Члан 3

ICESCR - Члан 4

ICESCR - Члан 5

ICESCR - Члан 6

ICESCR - Члан 7

+ Општи коментари - међународни пакт о економским, социјалним и културним правима

Општи коментар 3 - Природа обавеза држава уговорница (чл. 2, ст. 1 Пакта)

Општи коментар 4 - Право на адекватно становање (члан 11, став 1 Пакта)

Општи коментар 5 - Права особа са инвалидитетом

Општи коментар 6 - Економска, социјална и културна права старијих људи

2. PRAVILNO NAVOĐENJE IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U DOMAĆIM PRESUDAMA

Standardi Ujedinjenih nacija iz oblasti ljudskih prava, koji su obavezujući za Republiku Srbiju, moraju se adekvatno primeniti u slučaju kada sudija razmatra neko pravo koje je garantovano Ustavom, u delu koji se tiče ljudskih i manjinskih prava.

Da bi se ovo postiglo, potrebno je primeniti nekoliko koraka i adekvatno citirati izvore na koje se sudija poziva.

Prvi korak: svaki put kada se radi o pravu koje je u Ustavu garantovano kao ljudsko i manjinsko pravo, trebalo bi konsultovati relevantne UN standarde, kako bi se utvrdilo koji član Ustava korespondira sa određenom odredbom iz konvencije.

Drugi korak: Kada se identifikuje relevantan dokument UN-ai odgovarajući član, treba pročitati konkretnu odredbu i utvrditi njenu sadržinu.

Treći korak: Da bi se utvrdio domašaj konkretne odredbe, trebalo bi konsultovati listu opštih komentara, da bi se utvrdilo da li se Komitet UN bavio određenim pitanjem na detaljniji način. Ukoliko je odgovor potvrđan, sudija bi trebalo da konsultuje opšti komentar kako bi pronašao principe koji su primenjivi na konkretan slučaj. Svi komentari su dostupni na sajtu <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>, kada se klikne na konkretan UN Komitet, a potom na opšte komentare (general comments/general recommendations) u levom donjem uglu. Svi komentari su dostupni na jednom od šest zvaničnih jezika Ujedinjenih nacija: engleskom, kineskom, ruskom, francuskom, španskom i arapskom. Takođe, većina komentara je prevedena i na srpski jezik, dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/dokumenti/opsti-komentari-ugovornih-tela-un-komiteta/>

Četvrti korak: kod analize određenog prava, trebalo bi konsultovati i relevantne odluke UN komiteta, a naročito principe i standarde sadržane u odlukama donetim protiv Republike Srbije. Ovi predmeti pomažu boljem razumevanju domaćeg zakona ili prakse, a ponekad i popunjavanju pravnih praznina. Ipak, u ovom slučaju će biti potrebno razmotriti i direktnu relevantnost slučajeva na konkretan primer.

Peti korak: Kada se identifikuju relevantni izvori i njihova primenljivost na konkretan slučaj, važno je pravilno citirati međunarodne izvore. Ovo pravilo služi tačnijoj potkrepljenosti relevantnih izvora, ali i upoznavanju stranaka u postupku sa standardima i odredbama koje je sudija primenio.

Pravila citiranja:

- ▶ čak i kada su domaće i međunarodne norme istovetne, važno je pozvati se i na međunarodne izvore, jer to nalaže Ustav Republike Srbije, a posebno odredba koja kaže da su sudske odluke zasnovane i na potvrđenim međunarodnim ugovorima
- ▶ imajući u vidu ustavnu hijerarhiju pravnih normi, uvek bi trebalo citirati relevantne odredbe sledećim redosledom:
 - ustavne odredbe
 - odredbe međunarodnog prava
 - zakonske odredbe
 - odredbe podzakonskog akta

- ▶ kada se navodi najvažniji izvor međunarodnog običajnog prava u oblasti zaštite ljudskih prava, to navođenje treba da bude ujednačeno i zbog terminoloških nedoslednosti treba da bude navedeno kao *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* iz 1948. godine.
- ▶ kada se upućuje na međunarodne konvencije, sudija uvek mora da navede konkretan član/članove na koje se poziva i da uputi na zakon kojim je konvencija ratifikovana: na primer – član 3. Zakona o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009). Na ovaj način, koristi se jedini zvaničan prevod konvencije na srpski jezik, a stranke upućuju na broj Službenog glasnika u kojem je zakon objavljen.
- ▶ kada se sudija poziva na opšti komentar, treba navesti komitet UN koji ga je doneo, broj komentara, godinu donošenja i tačan broj paragrafa u kojem se navodi princip na koji se sudija poziva:
 - na primer – Komitet za rava deteta, Opšti komentar br. 6 (2005), stav 7.
- ▶ kada se sudija poziva na odluku nekog komiteta UN, donetog po pojedinačnoj predstavki, potrebno je navesti Komitet koji je doneo odluku, naziv slučaja, godinu kada je odluka doneta i broj paragrafa na koji se poziva:
 - na primer – L. R. i drugi protiv Slovačke (2005), stav 23.

